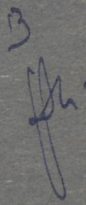

332

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET

Felsőipariskolások számára

KÉZIRATKÉNT.

_____ x. 3. 3.

TERJÉK LÁSZLÓ

állami felsőipariskolai tanár előadásai után.

Nemzeti Sajtóvállalat Szeged, 1942.

B 61724

Bevezetés.

Az irodalom az olyan prózában és versben írott művek összessége, amelyek maradandó értékűek. A magyar irodalomban nemzeti szellemünk és lelkivilágunk nyilatkozik meg.

Nemzeti szellemünk a történet folyamán a külföldi hatások következtében módosult. Ennek megfelelően változott a magyar nemzeti szellem kifejezője: az irodalom is. Irodalmunkban történt szellemi változásokat az alábbi korszakok szerint csoportosíthatjuk:

1. Pogány kor: a legrégibb időktől Szent István megkoronázásáig, 1001-ig.
2. Keresztény középkor: 1001-től 1526-ig, a mohácsi vészig.
3. Reformáció kora: a mohácsi véstől a bécsi békéig, 1606-ig.
4. Katholikus visszahatás kora: 1606-tól a szatmári békéig, 1711-ig.
5. Pihenés kora: a szatmári békétől 1772-ig /Ágis tragédiájának megjelenése/.
6. Felujulás kora: 1772-től 1831-ig, Kazin-

czy Ferenc haláláig.

7. Nemzeti romanticizmus kora: 1831-1844-ig, Petőfi föllépéséig.

8. Népies nemzeti irodalom kora: 1844-1882-ig, Arany János haláláig.

9. Új kor: 1882-1920-ig, a világháború befejezéséig.

10. Modern kor: 1920-tól napjainkig.

Mivel irodalmunk mindig szoros kapcsolatban állott nemzeti történetünkkel, ezért a korhatárokat legtöbbször történeti évszámok jelzik.

1. Pogány kor.

A pogány magyarok Kr. u. 800 körül tűntek fel a Volga folyó és az Ural hegység között. Hazánk mai területét Árpád fejedelem vezérlete alatt 896-ban foglalták el. Innen kalandozták be lovas csapataikkal egész Európát.

A pogány magyarok nyelve ősi finnugor eredetű. Mikor hazánk mai területére értek, már kialakult önálló nyelve volt a magyarságnak, amely azonban a vándorlások és kalandozások idejében sok idegen elemmel gazdagodott.

A pogány magyarok vallása, mint a többi ugor népeké, a sámánizmus. A sámán papok szent forrásoknál állatokat áldoztak és szellemekkel érintkeztek. Hittek a tulvilági életben, ezért halottaik mellé temették annak kedvenc állatait és eszközeit, mert ezek a pogány hit szerint az elhunytakat kiszolgálták a másvilágon is.

A pogány magyarok írása a rovásírás volt. Papjaik puha fapálcikákba jobbról balra haladva rótták betűiket éles eszközzel. Néhány emléket találtak belőle a mult században Erdélyben.

A pogány magyarok ősköltészete. Mivel írott emlékeink nem maradtak fenn e téren, csak találgatásokra vagyunk utalva. Költészet nélkül azonban nehéz elképzelni a műveltség legkezdetlegesebb fokán álló népeket is. A hősök tisztelete mondákat, az örök emberi elemek, mint például a szerelem, viszont dalokat kellett, hogy termeljen.- A rokon ugor népeknél tett ezirányú megfigyelések, továbbá a latin és görög krónikások feljegyzései, mind a pogány magyarok ősköltészetéről tesznek tanubizonyságot.- EKKHARD német szerzetes feljegyezte, hogy a kolostort fosztogató

tó magyarok iszonyuan kiabáltak isteneikhez, táncoltak és danoltak főnökeik előtt.

Az ősi hősdalok és mondák tárgykörét is csak a latin krónikások elszórt adataiból következtethetjük ki.

TOLDY Ferenc, irodalomtörténetírásunk atyja a XIX. században német mintára a saját irodalmi érzéke és a latin-görög krónikák feljegyzései alapján a következő két nagy mondakört teremtette meg: hun és magyar mondakört.

A hun mondakör a hun és magyar nemzet eredetével, harcaival és vezéreivel foglalkozik. Toldy Ferenc négy részre tagolta a hun mondakört:

1. A hun és magyar nemzet eredete; csodaszarvas és nőrablás.
2. A tárnokvölgyi és a cezumóri ütközetek.
3. Attila mondaköre.
4. Csaba mondaköre.

A magyar mondakör a magyarok honfoglalásáról és kalandozásairól szól. Három nagy csoportba sorakoztatta Toldy Ferenc a honfoglalási mondákat:

1. Álmos mondaköre.

2. Árpád mondaköre.

3. A kalandozások mondái. /Botond monda és a hét gyászmagyar mondája./

A pogánykori magyar mondaköltészet kérdése ma is eldöntetlen. Valószínű, hogy hazai latin krónikásaink nem a nép ajkáról lejegyzett mondák kivonatait, hanem a külföldi krónikák hunokra és magyarokra vonatkozó szövegeit közölték velünk.

Ujabb forrásnyomozások egyre több, még Tol-dy által eredeti magyar elemnek vélt mondarészletről kiderítették, hogy idegen kölcsönzések. Még a fehér ló mondája, Emese álma, Lehel kürtje és a gyászmagyarok története is világszerte ismert mesetípusok.

Bármennyire levegőben lógó is a hun és magyar mondák kérdése, egy bizonyos, hogy a pogány magyaroknak voltak mondáik és ha idegen népektől kölcsönöztek volna is mondaelemeket, akkor is a nép szelleme nemzeti jellegűvé kovácsolta azokat.

2. Keresztény középkor.

A középkor általános műveltsége.

Szent István a kereszténység felvételével bekapcsolódott a nyugati keresztény műveltségbe. Ezzel meg volt szabva az egész magyar középkor iránya is. - Meg kellett nyitni a pogány nemzet szívét a keresztény tanok befogadására. E célból első királyunk idegen papokat hívott be hazánkba. Egymásután telepedtek le a különböző szerzetesrendek /bencések, ciszterciták, premonstrelek,^{ferencesek,} domonkosok és a magyar eredetű pálosok/, akik térítik és szelidebb erkölcsökre szoktatják a szilaj pogányokat. Velük egyidőben domonkos és klarissza /ferencesrendi/ apácák is otthont kapnak Magyarországon.

A letelepített papság nemcsak a népet térítette, hanem a tudományt, irodalmat és művészeteket is ápolta. Kolostori és káptalani iskolákat alapítanak, melyeknek görög és latin mintára két fokozatuk volt: a trivium és quadrivium. - Kolostorokat és templomokat építenek bazilika, román és gót stílusban.

A legnagyobb szolgálatot azonban a kódexek másolásával és írásával tették az utókornak, mert ezekből ismerjük ma is a magyar középkor szellemét és műveltségét.

Irodalmunkat az egyháziak művelték, de az egyháziak számára is készült minden irodalmi munka. Irni-olvasni ugyanis csak a papok tudtak, vagy a királyi család tagjai.

Az egész középkor folyamán uralkodórétteg a szerzetesrendek voltak. Nyelvük latin, szellemi életükben pedig a vallásosság uralkodik. Bizonyos aszkétaságra intették a hívőket. A középkori ember felfogása szerint le kell mondanunk a földi javakról, hogy annál nagyobb jutalomban részesülhessünk a tulvilágon.

Nyelvemlékeink.

Középkori irodalmunk latin nyelvű ugyan, de ha a papság a néphez akart szólni, akkor ez csak magyar nyelven történhetett, vagy tolmács útján. Így ezután néhány magyar nyelvű emlék is maradt reánk.

Első magyar nyelvemlékünk az 1055-ből való

Tihanyi alapítólevél. Ez egy szórványemlék, vagyis csak a latin szöveg között találunk mintegy 50 magyar szót /halom, mező, vár, hegy, vásár stb./ és egy magyar mondatot: "Fehérvárra menő hadi utra".

A XII. és XIII. sz. fordulópontjáról való az első összefüggő magyar nyelvemlékünk: a Ha-
Előadási módja szónoki.
lotti Beszéd. Ebből ismerjük az Árpád-kori ómagyar nyelvet. 32 sorból és 274 szóból áll. Valamelyik bencés szerzetes jegyezte be a PRAY-kódexbe, amelyet 1813-ban találtak meg és amelyet most a Nemzeti Múzeumban őriznek.

Középkori költészetünk egyik legkedveltebb műfaja a Mária-síralmak voltak. Maradt reánk ebből is egy a XIV. századból: a löveni Mária-síralom, amelyet a löveni-kódexben találtak. Ez a legrégebb ismert magyar vers. Ritmusa, rimelése ügyes. A sorok strófákká tömörülnek. Az alliteráció és a gondolatritmus szembeötlő benne.

Nevezetes nyelvemlékeink még, ugyancsak a XIV. századból a Gyulafehérvári glosszák és a Königsbergi töredékek. Az előbbi 15 soros lapszéli jegyzet, szentbeszéd vázlat. Az utóbbi ar-

ról nevezetes, hogy az Üdvözlégy legrégibb magyar szövegét tartalmazza. Mindkettőből kiérezhető a ritmus, bár leginkább prózai sorokban íródtak.

Egyházi irodalom.

Az egész magyar középkort a mély vallásosságból fakadó aszkéta szellem töltötte el. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a különböző irodalmi műfajok is a vallás köréből merítik tárgyukat. A már eddig megismert nyelvemlékeink tárgya is kivétel nélkül a vallással kapcsolatos. A XV. századból és a XVI. sz. elejéről ránkmaradt magyarnyelvű kéziratos emlékeink is a középkori latin egyházi irodalom tükröződései. Ebből a korból bibliafordítások, szentbeszédek, legendák és himnuszok maradtak reánk.

A bibliafordítások leginkább a latinul nem-tudó apácák számára készültek. A fordítás nyelve nagyon nehézkes és nem elég magyaros. Legnagyobb részt bencés és premontrei szerzetesek munkái.

A szentbeszédek a hitet fejtegetik és az evangéliumot magyarázzák. Forrásul elsősorban a

ferencrendi Temesvári Pelbárt művei szolgáltak, aki gazdag prédikációgyűjteményt állított össze a magyar papság számára. Ez az erős jellemű és nagyműveltségű ember bátran kikelt a babonák és az egyre nagyobb tért hódító humanizmus ellen.

A közönség legnépszerűbb olvasmányai a legendák voltak. Céljuk a tanítás és nem a gyönyörködtetés. Tárgyuk csodás motívumokban bővelkedik. Legendáink egy része idegen szentekről, más része pedig a magyar szentekről szól.

Magyar nyelvű, de idegen szentekről szóló nagyobb legendák: Szent Ferenc, Szent Elek és Szent Katalin legendái. Az utóbbi az egyetlen verses formában írott legendánk. Több mint 4000 sorból áll és érdekes, hogy prózai szövegből fordították.

A magyar szentekről szóló legendák közül legnevezetesebb IV. Béla leányának, Boldog Margitnak történetét magában foglaló Margit-legenda.

A legendák legismertebb másolója RÁSKAI Lea, a Nyulak szigetén épült kolostor apácája volt.

A himnuszok rendkívül ápolták és erősítették

ték a középkori ember vallásos érzését. Ép oly kedveltek voltak, mint a legendák. Különben is ez a két műfaj felelt meg legjobban a középkori ember érzés- és gondolatvilágának.

Az eredeti magyar himnuszokból a vallásos érzésen kívül a hazafias érzést is kiolvashatjuk.- Legnevezetesebb himnuszaink e korból: Vá
Szüz Máriához
sárhelyi András éneke, és a Szent Lászlóról szí
lő ének. - A fordított himnuszok közül Himnusz
felfeszített Krisztushoz és a Halál himnusza
legismertebbek.

Világi irodalom.

/Népköltészet./

A kolostori irodalom korában világi költészetünk termékei nagyon elenyészőek. A legritkábban jegyezték le azokat, mivel a papság kegyetlenül üldözte a világi líra szóbeli terjesztőit is. Még latin nyelvű krónikásaink sem tartották följegyzésre érdemesnek "az énekmondók csacska énekeit".

Népköltészetünket azért nem tudták elnyomni a legnagyobb megvetés ellenére sem. Hogy élt

magyar népköltészet a középkorban is, azt a dolog természetes voltán kívül krónikásaink is igazolják. Egyetlenegyét sem jegyezték le bár, mégis megemlékeznek a nép énekeiről.

Szent Gellértről szóló nagyobb legenda megőrizte a Symphonia Ungarorum /- a magyarok dala/ anekdótát. Ebben a legendában olvashatjuk, hogy^{egy} izben Gellért püspök Valter nevű papjával utazva megszállt egy tanyán és ott éjjél tájban kézimalmot hajtó nő énekét hallotta.

Krónikásaink igen sok világias tárgyú mondat jegyezték fel Árpád-házi királyainkról. Pl. Béla és Endre viszálykodása, Szent István és az orgyilkos, Szent Lászlóról több mondat és legendát. Ezek a Királymondák köre néven ismertek.

ANONYMUS és a többi latin krónikások a közép nép hamis meséi ellen való kifakadásaiból tudjuk, hogy kialakult költői rendek is működtek a középkor folyamán. Bár a papság söpredéknek tartotta a kóklerkedő szláv és csepürágó német énekeseinket, ennek ellenére nem egyszer még neveiket is feljegyezték krónikásaink. Énekes

rendeinket regős, hegedős, kobzos, lantos és sipos néven emlegették.

Azokból a szigorú megrovásokból, amelyekkel a virágénekeket illette az egyház, megállapíthatjuk, hogy élt a középkorban olyan lírai költészet is, amely a szerelmet énekelte. Ezek valószínűleg pajkos és nyers hangúak voltak, de a képzelet gazdagsága és frissesége érezhető ki abból a pár soros versikéből is, amit Körmöcbányai táncrigmus néven ismerünk.

Egy nagyobb elbeszélő világi költeményünk is van a XV. sz. második feléből: Szabács viadala. Szabács 1476. évi ostromát igen zavarosan mondja el benne a szerző. Eleje hiányzik, rímei feltűnően jók.

Néhány sirató éneken kívül egy értékes szatíra is maradt reánk a középkor végéről: APÁTI Ferenc Feddőéneke /Cantilénája/. Benne meglepő erővel figyelmezteti népét a szerző azokra a hibákra, amelyek az ország romlására vezetnek.

III. Reformáció kora.

A protestáns kor történeti kerete.

Az egész XVI. századot a hatalomért való versengés és a török elleni küzdelem töltötte be. Ennek ellenére sem akadt meg Magyarország szellemi fejlődése. Olaszországból elindult hódító útjára a humanizmus, Németországból pedig a protestantizmus. Mind a két irányzatnak akadtak követői hazánkban is. Előbb a királyi udvarban élő főpapság, később az alsó papság körében.

A középkor aszkéta szellemével szemben egy emberiesebb, a földi javakkal is törődő, tudományokat művelő irányzat, a humanizmus vert gyökeret nálunk is.

A nép széles rétegeire támaszkodó hitujítók mindinkább visszaszorítják a kereszténység felvételével behozott latin nyelvet és latin szellemet. A szószékeken és az iskolákban java részben már magyar nyelven folyik a tanítás. 1527-ben SYLVESTER JÁNOS krakkói egyetemi hallgató két iskolakönyv latin, német és lengyel szövegeihez magyar értelmezéseket írt. Ez volt első

magyarnyelvű nyomtatványunk.

A katolikus papság sem nézte tétlenül a reformáció rohamos terjeszkedését; heves vitákba /polémikákba/ keveredett a hitújítókkal. A vitatkozó felek egyáltalán nem kimélték egymást. Csak egy cél lebegett a polémikusok előtt, hogy a maguk igazának érvényt szerezhessenek.

A humanista és református tanok gyors elterjedésüket a röviddel ezelőtt felfedezett könyvsajtónak köszönhették, amely lassan félelmetesebb hatalommá növekedett, mint bárki is gondolta volna pár évtizeddel ezelőtt.

Amikor a török ellen kellett volna egyesülni, a magyarság erőit a vallási harcok fogyasztották. A hon veszedelme azonban nemzeti öntudatra ébresztette végül a magyarságot és ettől kezdve állandóan uralkodik a nemzeti érzés irodalmunkban.

Vallásos irodalom és költészet.

A XVI. század folyamán a szellemi élet vezetője még mindig a papság volt. Jórészt tehát a vallásos szellem terméke e kor költészete is.

Legnagyobb számban bibliafordításokat találunk. Legnevezetesebb bibliafordítók SYLVESZTER JÁNOS és KÁROLI GÁSPÁR voltak. Katholikus részről KOMJÁTI BENEDEK: Szent Pál leveleinek fordítója a legismertebb. A bibliafordítók nemcsak fordítottak, hanem meg is magyarázták az egyházi tanokat hiveiknek.

A bibliafordítások során a Zsoltárokat is átültetik magyar nyelvre. A fordítók /hiresek: BATIZI ANDRÁS, SZTÁRAI MIHÁLY/ azonban nagyon szabadon járnak el; igen sokszor saját nemzeti fájdalmukat szövik a fordított sorok közé.

A kor nevezetes vallásos műfajai még a jeremiádok /siralmak/, haláltánc-énekek a nagy kaszásról, lakodalmos énekek a házasságról és bibliai históriák az ótestamentum alakjairól /Judit, Tóbiás, Zsuzsanna/. A katolikus költészet sem némult el teljesen; a század végén újból virágzásnak indult a Mária-költészet.

A XVI. század drámai költészetét a vallási polémikák fejlesztették ki. A németeknél virágzó protestáns iskoladramát SZTÁRAI MIHÁLY szólaltatta meg először magyar nyelven. A korszak legérté-

kesebb drámai kísérlete Komédia Balassi Menyhért árultatásáról /1569/. A szerző - valószínűleg KARÁDI PÁL - igen ügyesen jellemzi a kapzsi főurat, Balassi Menyhártot, aki anyagi előnyökért mindig kész az átpártolásra.

Történeti és mondai epika.

A század epikus elbeszélői tárgyukat a jelen vagy múlt eseményeiből meritették. Leghíresebb történeti énekmondóink TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN és ILOSVAI SELYMES PÉTER voltak.

A Dunántulról származó Tinódi /1510-1556/ iskolát végzett, latinul jól tudó ember volt. Sokáig főurak szolgálatában állott. Mint énekmondó az egész Felvidéket és Erdélyt bebarangolta. Végül felszaporodott munkáit Cronica címen Kolozsvárott kinyomatta.

Főleg egykoru eseményeket énekelt meg. Énekeit mindig lantpengetéssel kísérte, ezért kapta irodalmunkban a Lantos melléknevet. Nem a művészi szépség, hanem a hitelesség adja munkáinak az értékét: "Ami keveset irtam, igazat irtam."

Közismert munkái: Buda veszéséről és Török

Bálint fogságáról. - Budai Ali basa története. Ez utóbbiba van beszőve Szondi két apródjáról szóló história.

A század másik nagy krónikás énekmondója ILOSVAI SELYMES PÉTER. A buzgó versfaragó tanító-ságát cserélte fel a vándorbottal. Munkái közül legnevezetesebb: Az híres neves Tholdi Miklós-nak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról szóló história /1574/. Ebben Nagy Lajos idejében való-ban élő nagyerejű magyar főúr Toldi Miklós ifju-sága, férfi- és öregkora van elmondva mondai ele-mekkel bővitve. ARANY Toldijának is ez volt a főforrása.

Ugyancsak történeti alappal bíró mondai tár-gyu költeménye a protestáns kornak Szilágyi és Hajmási. Szerzőjét nem ismerjük, de mivel versét valószínűleg a szerbiai Szendrő várában írta, Szendrei névtelennek nevezzük. - Tárnya két magyar ifjuról szól, akiket a török császár leánya sza-badit ki a fogságból. Hajmási feleségül is veszi a leányt, aki velük együtt menekült atyja bi-ro-dalmából.

Balassa Bálint.

A XVI. század legnagyobb költője, a magyar líra megteremtője Balassa Bálint főrangú lírikus volt.

1551-ben született valószínűleg Kékkön. Gyermek- és ifjúkorát a család felvidéki birtokán töltötte, ahol nevelőjétől, Bornemissza Pétertől klasszikus műveltséget nyert.- Vitézi pályafutását Egerben kezdette. A végvári életből bőven kivette részét. Dalainak nagy részét reménytelen szerelméhez, Losonczy Annához írta. Résztvett Báthory István erdélyi fejedelem ellen irányuló felkelésben. A felkelés kudarccal végződött és Balassa fogságba esett. Fogságából kiszabadulva Lengyelországba menekült, ahonnan apja halála szólitotta haza. Itthon feleségül vette Dobó Krisztinát, az egri hős leányát. Háassága válással végződött. Lelki vívódásai között a katolikus vallásban keresett vigasztalást.- Közben az özvegyé vált Losonczy Annát újból feleségül kérte, de az kikosarazta és ezért Balassa ismét Lengyelországba bujdosott.-

Utoljára Esztergom város török iga alól való felszabadításában vett részt. Itt el is esett még ugyanazon évben, 1594-ben. A halált hőshöz illően fogadta: "Krisztus meghalt énérettem és én hogy kételkedjem? Te katonád voltam uram és a te seregében jártam." Meghalt mint igazi lovag a vallásért és a hazáért.- Verseinek gondozását tanítványára, Rimay Jánosra bízta.

Balassa költészete élénk tárja a XVI. század változatos világát. A kor vallásossága és a humanista műveltsége összeolvad szilárd egyéniséggel. Hangja közvetlen, ^{összinte} és természetes. Eredeti költő volt minden ízében.

Versei tárgyuk szerint háromfélék: szerelmi dalok, vallásos költemények és vitézi énekek.

Szerelmi lírája borongós hangulatu. Bennük kedvese szépségét és kegyetlen szívét énekli meg. /Boldogtalan vagyok, Ha ki akar látni./

Vallásos költeményeiben Istenhez menekül, annak sirja el bánatát. A bűnben vergődő lélek szava hallatszik ki belőlük. /Könyörgés, Zárándokének./

Vitézi dalaiban a végvárak hőse szólal meg,

aki a vitézi életnél szebbet nem ismer és aki a jó hirért, névért, a szép tisztességért mindent elszenved. /Katona ének, Borivóknak való./ Ezekben a dalokban jelenik meg a magyar lírában először a természet igaz érzéssel rajzolt képe.

Balassa már nem nézi le az üldözött virág-énekeket, de azok durvább hangja az ő lantján megszeliidül.

Forma tekintetében is újító volt Balassa.

A lírai versek eddig divatos hosszú sorait szét-tördelte és megalkotta a róla elnevezett dallamos Balassa-strófát, amely 9 sorból áll. Rim-képlete a a c b b c d d c .

IV. Katholikus visszahatás kora.

A XVII. század művelődéstörténeti képe.

A trienti zsinat meghozta a katolikus egyház belső reformját és ezzel Európa-szerte megindul az ellenreformáció, amelynek célja, hogy a katolicizmus minden téren visszanyerje előbbi hatalmát. Amíg Európa nyugati országában vallásháborúk dúltak, addig nálunk a XVI. sz.-ban OLÁH Miklós, TELEGDI Miklós, a XVII. sz. elején pedig FORGÁCH Ferenc és PÁZMÁNY Péter szellemi fegyverekkel küzdöttek és újra katolikussá tették Magyarországot.

1561-ben OLÁH Miklós Nagyszombatba jezsuitákat telepített, akik Pázmány védelme alatt bámulatos sikereket arattak. Elvük, hogy az ellenfelet saját fegyvereikkel kell leverni.

A XVII. sz.-ban a protestantizmus rengeteg hívet veszített, azonban az iskolák, gyulafehérvári, enyedi és sárospataki kollégiumok és könyvnyomdák nagy része még e korban is a protestánsoké. Irodalmunk ennek ellenére mégis katolikus szellemű. A vallási harcok mellett az egész szá-

zad folyamán Lipót beolvasztó politikája miatt
küzdenünk kellett nemzeti önállóságunkért is.

Képzőművészetünk is sokat fejlődött. Ná-
lunk is népszerű lett a halmozott díszítést ked-
velő barokk stílus. E korban jelent meg Magyar-
országon az első hirlap is, a Mercurius Hungari-
cus. A lap latin nyelvű volt és a külföld tájé-
koztatására szolgált.

Pázmány Péter.

Nagyváradon született 1570-ben kálvinista
családból, de már 13 éves korában katolikussá
lett. A jezsuiták híres kolozsvári kollégiumá-
ban tanult. Gimnáziumi tanulmányai után a je-
zsuita rendbe lépett. Később Krakkóba, Bécsbe,
majd Rómába került. Külföldi tapasztalatai és
tanulmányai rendkívül széles látókörűvé tették.
27 éves korában Grácban találjuk, ahol később
filozófiát tanul az ottani egyetemen. 1601-ben
rendje Magyarországra küldi, de két év múlva
visszakerült Grácba.

1607-ben végleg Magyarországra került és
elkezdődött FORGÁCH Ferenc esztergomi érsek mel-

lett Pázmány nagyszabású működése. Mint író és szónok, térítő és politikus egyaránt nagy sikereket ért el.

1616-ban, Forgách halála után Pázmány került a primási székbe és valósággal újjáteremtette a magyar katolicizmust. Emelte a papság erkölcsi és tudományos színvonalát, 1635-ben megalapította a nagyszombati egyetemet, amely máig virágzik Budapesten.

Élete vége felé még egyszer megfordult Rómában. Ez az utazás azonban nagyon megviselte és 1637-ben meghalt Pozsonyban; ugyanott is temették el.

Pázmány valamennyi munkájából a hitéért küzdő lángész kiált felénk.

Első komoly munkája MAGYARI István református prédikátor; Az országokban való sok romlások c. könyvére adott Felelete, melyben sorra megcáfolta Magyar munkájának minden fejezetét. Ezt követte KEMPIS Tamás: Krisztus követéséről írt könyvének fordítása, majd a hamar népszerűvé vált Imádságoskönyvét adta ki Pázmány.

Öt szép levélében egykori iskolatársát, Al-

vinczi Pétert győzte le éles elméje. Főműve: Az Isten igazságára vezérő Kalauz 1613-ban jelent meg, amelyben a század vallási küzdelmét eldönti a katolikusok javára.

Élete alkonyán összegyűjtötte Prédikációit, amelyek őt a legnagyobb magyar egyházi szónokká avatták.

Pázmány Péter kora legkimagaslóbb prózaírója volt. A magyar fajnak egyik kiválósága. Lángelme, ügyes vitatkozó, aki észokokkal győz. A magyar prózai stílus megalapítója. A barokk szellem tanítványa, stílusában a helyenként előforduló latinizmusok mellett is tősgyökere-sen magyaros marad.

Szenczi Molnár Albert.

A protestáns írók közül e korban legkiválóbb SZENCZI MOLNÁR volt /1574-1634/, aki nem eredeti műveivel, hanem zsoltárfordításaival /1607/ tűnt ki. Fordításainak nyelve magyaros, erőtöl-jes, verselésé dallamos, stílusa könnyed és ün-nepies. Zsoltárkönyvét az új dallamokkal együtt egyszerre fogadták el a protestánsok és azok ^{még} ma

is közkedveltek.

Ebben a korban a tudományt is igyekeznek magyar nyelven megszólaltatni. Az uttörő munkásságot APÁCZAI CSERE JÁNOS /1625-1659/ fejtette ki Magyar enciklopédiájával, Magyar logikácskájával és első magyernyelvű történelmi könyvével.

Zrinyi Miklós.

Ozaly várában 1620-ban született, Atyja, György a szigetvári hős unokája volt. Hatéves korában elvesztette atyját és később PÁZMÁNY felügyelete alá került. Iskoláit Grácban, Nagyszombatban és a bécsi egyetemen végezte. Egy kanonok kíséretében Olaszországban is megfordult. Európai műveltségre tett szert és hatalmas könyvtárt gyűjtött, melyet még a külföldiek is megcsodáltak. Huszonhét éves korában a király kinevezte Horvátország bánjává. 1651-ben elvesztette feleségét, Draskovich Eusébiát és ettől kezdve a katonai szakirodalom tanulmányozásába mélyedt. 1660-ban a megindult török elleni hadjáratokban vett részt, amde a magyar főurak nem támogatták, mire bosszús haraggal visszavonult Csáktornyára, ahol gyermekkorát töl-

tötte. Később mégis hadrakelt a török ellen és életének legszebb diadalait aratta az 1664-es téli hadjáratokban. A szégyenletes vasvári béke azonban minden reményét összetörte és végleg visszavonult. Egy ízben Bethlen Miklós erdélyi főúr látogatta meg, akit vadászatra vitt s ez alkalommal egy vadkan oltotta ki nemes életét 1664-ben.

Zrinyi Miklós írt eposzt, lirai költeményeket és prózaí műveket. Főműve a Szigeti veszedelem c. nemzeti és egyben vallásos eposza. Tár-
gya: Miklós dédapjának, a szigetvári hősnak önfeláldozó halála az 1566-i ostrom alkalmával.-
Az eposz alapeszméje nagyszerű: nemzeti és vallásos egyszerre. Szerkezete tökéletes, művészi alkotó erőre vall a hősök jellemzése, mivel szereplőit egyéníti.- Nyelve helyenként kifejező, de előfordulásának nincs semmiféle bája és verselése is darabos; a kor alexandrinjéhez képest elmaradt.

Zrinyitól reánk maradt néhány idill, elégia, epigramma és egy himnusz: a Feszületre.

Mint prózaíró is kitűnő alkotásokat hagyott
hagyott hátra: Mátyás király, Vitéz hadnagy és a

legjelesebb A török áfium ellen való orvosság.

Valamennyi katonai irányu, hiszen Zrinyi mester-sége elsősorban a kard és nem a tollforgatás volt.- Zrinyi minden sorából lobogó tűz és hazafias lelkesedés árad ki. Prózai művei életében nem jelentek meg.

Gyöngyösi István.

1624-ben született ungmegyei nemes családból. Mint szorgalmas ügyvéd sok előkelő családdal jutott összeköttetésbe. A hatvanas években Wesselényi nádor szolgálatában találjuk, akinek halála után az Andrássyak pártfogoltja lett. Vagyona egyre gyarapszik, de népes családja még így is gondot adott a költőnek. Hire a már megjelent munkái révén egyre növekszik, úgyhogy a nevezetes soproni országgyűlésre megyéje őt küldte követül. Ez alkalommal nádorra választották Eszterházy Pált, akihez Gyöngyösi magasztaló költeményt írt, amelyben tőle várja a haza bajainak orvoslását. A költő hazafias reményei, amelyeket a királytól várt, nem teljesedtek be, így Tököly-párti lett. Mikor azonban Tököly egészen a török karjaiba vetette magát, ismét királypárti lett és ugyanakkor

megyéje ráruházta az alispáni hivatalt és mint Gömör megye alispánja halt meg 1704-ben.

Legnépszerűbb műve az 1664-ben megjelent Marssal társalkodó murányi Vénusa, melynek tárgya az 1644-i murányi ostrom és az ezzel kapcsolatban történt regényes házassága Wesselényi Ferencnek Széchy Máriával.

Másik nevezetes műve: A Porából megéledett Phoenix, avagy Kemény János emlékezete című regényes elbeszélése. Ebben Kemény János és Lónyay Anna házassága van elbeszélve.

Thököly Imre és Zrinyi Ilona házasságáról írt éneke már csak kéziratban maradt reánk.

Említésre méltó két nagyobb műve még a Palinodia és a Cherihleia.

Gyöngyösit nem érdeklik a nagyszabású történelmi események, ő egykoru, de regényes dolgokat, még pedig a főurak házasságait énekelte meg. Elbeszélései mithológiai elemekkel vannak felékesítve. Legfontosabb nála a regényes szerelmi bonyodalom. Ellentétben Zrinyivel, nála a jellemezésről, kerek szerkezeti egységről szó nem eshet.

Különös érdeme liraisága és leíró tehetsége. Költői nyelve és ritmusa sokáig példaképül szolgált utánczóinak. Gyöngyösi műveiből is kisugárzik a hazafias lelkesedés: amikor királyhűségre biztat, vegymegtépett hazája sorsát siratja.

A kurucköltészet.

A XVII. sz. végén s a XVIII. sz. elején a magyar népdal eddig soha nem látott virágzásnak örvendett. E korszak lirájának legnevezetesebb termékei, mint a népdalok általában, nem fűződnek egyes költők nevéhez: a kurucköltészet ez, a kor hazafias lelkesültségének őszinte kifejezése.

A kuruc lira már tárgyait tekintve is meglepően gazdag. A költészet nyomon kíséri a történelmi eseményeket. /A Wesselényi-összeesküvés, Thököly izzó németgyűlölete, Rákóczi fölkelése./

A kurucköltészet azonban nem tisztán politikai jellegű. Helyet kap a vallás /Rákóczi Ferenc könyörgése/, a gunydal /Labanc gunydal/, a szerelem /Menj el, édes fecském/, a fájdalom /Rákóczi nóta, a kurucköltészet legremekebb alkotása, a hazafias szenvedés rapszódiaja.

A fájdalom hangjait variálják a bujdosóéne-
kek /Most jöttem Erdélyből, Buga Jakab éneke
stb./. Igen hires terméke e kornak Kerekes Izsák
balladája.

A kurucköltészet értékei: az érzés őszinte-
sége, az előadásmód, a kikerekedő szerkezet, a
színes és magyaros erővel zengő kifejezések.

V. A pihenés kora.

A korszak műveltségi képe.

A kuruc-labanc háborúk megszűntével új éle-
tet kezd a számban megfogyatkozott és elszegé-
nyedett ország. Évszázadok után végre a nemzet
és az uralkodóház egy uton halad. Az udvar ügyes
politikája megnyeri a főrangúakat, hozzászoktat-
ja a bécsi udvar fényéhez őket és bizonyos
franciás műveltség kezd elterjedni közöttük.
Ugyanakkor a városi polgárság németül beszél, de
nemesi középosztályunk hű marad magyarságához,
azonban élete szűkkörű volt, szellemi táplálék-
hoz ritkábban fordult.

Iskolázás terén a kegyesrendiek ragadják
magukhoz a vezetést és iskoláik mindinkább

fészkeik lettek a magyaros és mélyen vallásos nevelésnek. Ez az erős vallásos és magyaros szellem kiérzik a kor irodalmából is.

A művészetben még mindig a barokk uralkodik. A béke beálltával sok kastélyt és templomot építettek újjá.

Ebben az időben Párizsban irodalmi szalonok nyíltak, amelyekben bizonyos gáláns szellem uralkodott: mesterkélt bókverseket gyártottak, finomkodtak és tudákoskodtak. Nálunk e korban még nem voltak irodalmi szalonok, de íróink újnak látták ezt a gáláns irodalmat, fordították és utánózták azt.

Mikes Kelemen.

Főnemesi székely családból származott. 1690-ben született a háromszéki Zágonban. Korán áttért a református hitről a katolikus egyházba, majd iskoláit a kolozsvári jezsuita rendben végezte. 17 éves korában Rákóczi erdélyi fejedelem udvarába került. Mikor 1711-ben a fejedelem elhagyta Magyarországot, az ifju Mikes is vele bujdosott. Öt évet töltöttek XIV. Lajos udvarában, mialatt Mikes jól megtanult franciául és

eltanulta az e korban divatos szellemesen csevegő francia levélstílust. 1717-ben a török porta meghívására Rákóczi negyven emberével, köztük Mikes-sel, Törökországba hajózott. Egyideig különféle helyeken tartózkodtak, végre Rodostóban telepedtek meg és ették a száműzöttek keserves kenyerét.

Mikes itt irogatással töltötte idejét és szeretett Bercsényiékhez járni a kedves Kőszegi Zsuzsi társaságába. Rákóczi fejedelem 1735-ben bekövetkezett halála után a bujdosók sorai egyre ritkultak. Mária Terézia trónralépésekor Mikes megpróbálkozott a hazatéréssel, azonban engedelmet nem kapva, megnyugodott sorsában, miglen 1761-ben a Rodostóban kitört pestis őt is elragadta.

Mikes legbecsesebb műve a Törökországi levelek című gyűjteménye. Ez az egyetlen eredeti munkája. A leveleket állítólag egy Konstantinápolyban élő nagynénjének, P.E. grófnőnek írta. Az újabb irodalmi kutatás azonban bebizonyította, hogy a kérdéses nagynénit csak Mikes szerető szíve gondolta ki; a leveleket nem küldte el soha senkinek.

Leveleiben megismertet bennünket a bujdosók

életével és a törökországi viszonyokkal. Néhány érdekes adomát és elbeszélést, továbbá ismertetéseket és vallásos elmélkedéseket találunk leveleiben.

Fordításai között említésre méltó a Mulatságos napok című keretes elbeszélés-gyűjteménye.

Leveleiből élénk tárul Mikes szívének egyéni világa: hüsége, vallásossága, hazaszeretete és pajzán humora. Előadás tekintetében figyelemre-méltó jelenség e levélgyűjtemény; Mikes természetes frissességgel ír, úgy, ahogyan a jóízű székely nemes beszélgetni szokott; nyelve csupa kellem, ötletes, könnyed, fordulatokban gazdag.

Faludi Ferenc.

Vas megyében született 1704-ben. Korán a Jézus-társaságba lépett, majd pappá szentelték.

Mint magyar gyóntató öt évet Rómában töltött, ahol megismerkedett az olasz és más külföldi irodalommal. Látva a magyar irodalom szegénységét, elhatározta, hogy a külföldiekhez hasonló művekkel gazdagítja azt. Szerzetének eltörlése után Rohoncra vonult, ahol csöndesen éldegélt 1779-ben bekövetkezett haláláig.

Irt prózai munkákat és költeményeket. Művei vallásos tartalmuak és oktató irányuak. Legnagyobb részét fordításokat kaptunk Faluditól.

Legnevezetesebb műve a Téli éjszakák c. ke-
retes elbeszélése. Sikerült fordításai: a Szent
ember, a Bölcs ember, Nemes asszony és Nemes ur
fi. Faludi fordításai azonban nem gáláns, hanem
derék magyar embert akarnak nevelni. Műveit ^{az}ön-
tudatos művészi gond jellemzi. Fordításai kora
legjobb stilisztájává avatták. A magyaros iz
egyesül nála a választékossággal és finomsággal.

Faludi lírai költészetében is tulteng a
vallásos és oktató hang. Legismertebbek a Fe-
születhez, Ur Jézushoz és a Forgandó szerencse
c. költeményei. Az igazi átérzés hiányzik belő-
lük, de ritmusa dallamos, nyelve a hangulathoz
illeszkedő.

AMADÉ LÁSZLÓ báró /1703-1764/ a pihenés
korának másik nagy lírikusa. Jellemzi a rögtön-
zés könnyedsége. Közismert versei: Az én angyal-
kám és a Katonaéneke, melyhez később Arany János
szerzett dallamot.

VI. Felujulás kora.

A nemzet műveltsége a felujulás korában.

A francia VOLTAIRE, ROUSSEAU és az angol filozófusok tanítása nyomán egy új irodalmi irány: a felvilágosodás mozgalma ^{Európában/} indult meg/a XVIII. sz. második felében. A francia forradalom hullámai Magyarországra is átsaptak, és megindult nálunk is az igazi irodalmi élet. Ráébredtünk elmaradottságunk tudatára és a magyar nyelv művelése, műveltségünk fejlesztése mintegy kötelesség lett. Ebben a korszakban az irodalmi életet a nemzeti érzés teremtette meg.

Megindulnak a magyar nyelven írt ujtságok és folyóiratok: a Magyar Hirmondó /Pozsony, 1780/ és a Hazai Tudósítások /Pest, 1806/. A nemzeti szellem ébredése teremti meg 1790-ben a magyar színészetet is. Budán Kelemen László szervezte meg az első színházi társulatot, Kolozsváron pedig id. Wesselényi Miklós báró.

A Ratio educationis az iskolaügyet az állam felügyelete alá helyezte. A gimnáziumok hat osztályúak. A tanítás nyelve még mindig a latin, de

helyet kapott a magyar is, amelyet hazafias érzésű piarista tanárok tanítottak, miután a jezsuita rendet eltörölték.

Művészetek terén a régi klasszikus irányt utánzó uj-klasszicizmus és a Bécsből importált rokokó lett a divat. A rokokó a természetességet hirdette, de kora affektáltságát hiven követte.

A kor irodalmi irányai.

A felujulás korabeli írók valamennyien megegyeztek abban, hogy a magyar nyelvet csiszoltabbá, a nemzeti életet pedig művelté kell tenniük. Egyik csoport a francia, másik a latin, a harmadik a német, a negyedik pedig a már eddigi magyar írókat tekintette mesterének. Így alakultak ki azután a franciás, latinos, magyaros és németes iskolák.

1. A franciás irány.

A franciás irány kezdetét 1772, BESSENYEI Ágis tragédiájának megjelenése jelenti.

BESSENYEI GYÖRGY /1747-1811/ 18 éves korában a bécsi testőrgárdába került. Itt tudatára jutott elmaradottságának és hajnalba nyuló olva-

sásokba merült. Megtanult németül, franciául és angolul. Később betegsége miatt kilépett a testőrgárdából és itthon a református egyházak ügyvivője lett, majd Mária Terézia a császári könyvtár tisztviselőjévé nevezte ki. A császárnő halála után visszavonult biharmegyei jószágaira, Pusztakovácsiba, ahol a gazdálkodásnak élt 1811-ben bekövetkezett haláláig.

Bessenyeit hazaszeretete avatta íróvá. Nem volt nagy író, sem mély gondolkodó, pályája mégis döntő jelentőségű, mert kijelölte a haladásunk utját: tanulnunk kell a művelt nyugattól, de érzésben, nyelvben magyaroknak kell maradnunk.

Irodalmi munkásságát szinműírással kezdette: Ágis tragédiája /1772/, Hunyadi László és Buda és Attila tragédiája. Mindegyikben szem előtt tartotta a VOLTAIRE-től eltanult hármasségyeset, finom okoskodó hangot és a párosan rimelő alexandrint.

Sikerültebb a Philosophus c. vigjátéka, melyben Pontyi, a jóízű maradi magyar köznemes a legjobban jellemzett alak.

Irt eposzt, politikai regényt /Tarimenes utazása/, tankölteményt, leiró költeményeket. Mindezeknél fontosabb, amelyekben a magyar műveltség kérdésével foglalkozik: Magyarság és Holmi Jámbor szándéka. Az utóbbiban a magyar akadémia felállítását sürgeti.

1777-ben megjelentette Bécsben A Bessenyei György Társasága c. kötetét, melyből a franciás irány több képviselőjét ismertük meg /ORCZY Lőrinc báró, BÁNÓCZY Sándor, BARCSAY Ábrahám, PÉCZELI József és a szentimentális ÁNYOS Pált: Egy boldogtalan panasza a halovány holdnál és a Kalapos király szerzőjét/. Az itt felsoroltak ismertettek meg bennünket a nyugati eszmékkel, a francia alexandrin sorokkal és az új irodalmi műfajokkal. Stílus tekintetében izlés és csin jellemezte a franciás írókat. Ők ébresztették fel az írókban az irodalom nemzeti hivatásának tudatát.

2. A latinos irány.

A franciás irányzattal csaknem egyidőben léptek fel a deákös költők is, akik a latin

nyelv gyakorlott formáit a magyar nyelvre is rápróbálgatták. Munkásságuk révén költői nyelvünk tömörebb, tartalmasabb lett; meghonosították a klasszikus költészet eszméit is, de ezek a magyaros gondolkozással egybeolvadva jelentek meg; új műfajokat tettek népszerűvé: ódát, epigrammát és elégiát. Néhány kitűnő műfordítást is nekik köszönhetünk. Mintaképük eleinte VERGILIUS és HORATIUS voltak.

A latinos irány 1777-ben BARÓTI SZABÓ DÁVID: Új mértékre vett különb verseivel indult meg. A lelkes paptanárt hamarosan követte másik két társa: RAJNIS JÓZSEF és RÉVAI MIKLÓS. Mindhármukat nem az ihlet, hanem inkább a tudományos kíváncsiság ösztökélte. Türelmetlen tollharcot is vívtak, mivel a latinos irány megindítását egyik elrkarta vitatni a másiktól.

A deákos iskola első jeles költője VIRÁG BENEDEK /1754-1830/ pálosrendi tanár volt, aki rendjének feloszlatása után Székesfehérvárról Pestre, majd Budára költözött. Itt élt haláláig szegénységben panasz nélkül. Mindenki nagyrabecsülte őt. Hazaszeretetét, ideális önzetlenségét

mintaképül emlegették. Szegényes lakában sűrűn látogatták a kor legnagyobb alakjai: Vörösmarty, Bajza, Toldy és Kisfaludy Károly.

Virág Benedeket Horatius ihlette, de költészetét keresztény erkölcsi érzése és magyar hazaszeretete táplálta. Formája elsősorban az óda. Stilusa szárnyaló, pathetikus. Szereti a fenséges hasonlatokat, mint Horatius, le is fordította Róma lantosát. Ódái külön lapokra nyomva járták be az országot s csak a század végén jelentek meg összegyűjtve. Kortársai magyar Horatiusnak nevezték.- Virág Benedek neve történetiróink között is jelentős: Magyar századok címen megírta nemzetünk történetét a mohácsi vészig.

A latinos irány nem tetőződik be Virág Benedek alakjában: még föllebb emelkedik Berzsenyi Dánielben:

BERZSENYI DÁNIEL.

Született 1776-ban Egyházashetyén, Vas megyében. Szigoru atyja csak 14 éves korában iratta be a soproni lyceumba. 23 éves volt, mikor házasságot kötött. A társaságot nem kedvelő Berzsenyi otthon verselgetett, míg komája, KIS JÁ-

nos fel nem fedezte tehetségét. Ettől kezdve Kazinczy meleg barátságába fogadta költőnket; föllelkesítette a pesti, székesfehérvári és zág-rábi kispapokat, akik 1813-ban kiadták 1000 fo-rinton Berzsenyi Dániel verseit. A somogymegyei Niklán betegeskedni kezdett, e miatt buskomorra lett, amit KÖLCSEY váratlanul szigorú kritikája még csak növelt. 1825-ben válaszolt Kölcseynek, de a régi barátság nem állt helyre köztük. 1836-ban szélütés következtében hirtelen meghalt. Az Akadémiában, melynek rendes tagja volt, Kölcsey beszédével ünnepelték emlékét.

Berzsenyi költészetére a szenimentális né-met költők és főleg Horatius hatottak. A busko-mor költő kevés szóval rendkívül sokat mond. Fenséges eszméit legtöbbször az óda formájába önti. Valami sajátos tömörséget találunk versei-ben, melyek legnagyobb részét klasszikus vers-formában írta, de a magyaros formájú rimeket is kedvelte.

Berzsenyi költészetét hazaszeretete /A ma-gyarokhoz, A felkölt nemességhez/, mély erkölcsi érzéke /Foházkodás/, a nagyok iránti tisztelet

/F. Nagy Pálhoz, Wesselényi hamvaihoz, Majláth Jánoshoz/ és pesszimista életfilozófiája /Közéleti tétel, Osztályrészem/ ihletik.- Magyaros formájú versei közül jelesebbek: Búcsú Kemenes-aljától, Lev éltöredék barátnémhoz.

3. A magyaros irány.

A magyaros irány képviselői tárgy, szellem és nyelv tekintetében egyaránt magyarok akartak lenni. A régi magyar költészet hagyományait folytatták; ezért oly népszerűsége tettek szert, hogy hazánkban nekik volt először olvasókönségük.

Az irány megindítója DUGONICS ANDRÁS /1740-1818/ dalmát eredetű szegedi kegyesrendi tanár volt. Legnagyobb sikerét Etelka c. /1788/ regényével aratta. Rengeteg hibája van a regénynek, de a regényben szereplő nagy alakok /Árpád, Zalán, Huba, Gyula kapitány stb./ és a népieskedő magyarság a mult iránt érdeklődő közönség figyelmét ráirányította.

Első sikerei után több regényt is írt, melyeket a kilencvenes években átdolgoztak a

színpad számára. Később színműveket is szerzett. Közöttük legjobb Bátori Mária, amelyet németből magyarosított meg. Egy gyöngé darabot Toldi Miklósról is írt, de csak a név a monda hőséé, a történet németből való átdolgozás.

A magyaros irány másik képviselője GVADÁNYI JÓZSEF gróf /1725-1801/. Olasz eredetű családból származott, amelyben hagyomány volt a katonáskodás. Rendkívül szerette Gyöngyösit. Gvadányi szerint Gyöngyösinél nagyobb költőt nem szült magyar anya. Ennek a derék generálisnak nemzeti nyelv, nemzeti viselet és nemzeti hadsereg volt a főkivánsága.

Munkái közül ma is olvasott: Egy falusi nótáriusnak budai utazása. Előadása jó magyaros ugyan, de a szerkezete laza és verselése is gyenge. Gvadányi elhitető művészete és megfigyelő tehetsége minden sorából kiviláglik. Ugyan-
ezek az érdemei/ ^{és fogyatékoságai/} a szerző másik művének: Rontó Pálnak és gróf Benyovszky Mórinak történetei.

Meg kell még említenünk még FAZEKAS MIHÁLY nyugalmazott főhadnagy Ludas Matyiját, mely egyike a legsikerültebb vig elbeszéléseinknek.

Formája hexameteres, elbeszélése egységes, ke-
rek, arányosan tagolt, akárcsak a népmese. Hang-
ja is a népmeséé, nyelve is a nép fordulatos
nyelve.

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM dunántúli földbirtokos
Huniás és Rudolfias c. eposzpróbálgatásai kevésb-
bé ismertek, mint az a kéziratos kötete, amely
Ötödfélszáz ének szövegét és dallamát őrizte meg.

A magyaros irány költőinek munkáiból hiány-
zik a műizlés; nekik csak egy vezérük volt mun-
káik írása közben: hazafiságuk.

4. A németes irány.

A megújhódó magyar irodalom nem kerülhette
el a szomszédos német költészet hatását sem. Ha-
tott a német szenzimentalizmus és átvették a né-
met költők formai sajátosságait is.

A németes iskola megindítója RÁDAY GEDEON
gróf volt. Nagy becsülője volt a formáknak; ő ho-
nosította meg német mintára a rimes-mértékes
verselést. Nem mint költő fontos, hanem mint iro-
dalmi tanácsadó és izlésnevelő.

VERSEGHY FERENC pálos szerzetes dalaival

tűnt ki. Dalait zeneiségük emeli ki; ritmusában sok a melódia.

Igazi tehetség volt a mostohaorsós BACSÁNYI JÁNOS /1763-1845/. Baróti Szabóval és Kazinczyval megindította a kassai Magyar Museum c. tudományos folyóiratot. A francia forradalmat dicsóító versei miatt egy évi várfogságot szenvedett Kufsteinban. Itt írta legszebb költeményeit, az ugynevezett kufsteini elégiákat. Ellene volt a nyelvujítás mozgalmának.

A németes iskola tehetségesebb lírikusa még SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ és a fiatalon elhunyt DAYKA GÁBOR.

KÁRMÁN JÓZSEF /1769-1795/ a német szenimentalista irány megtestesítője irodalmunkban. Legsikerültebb műve: Fanni hagyományai. Ihletője GOETHE világhíres regénye volt, a Werther keservei. - Kármán hősnőjének, Fanninak annyi akaratereje sincs, mint egy gyermeknek.

Rendithetetlenül fáradozott a magyar nemzet kiművelésén. Ezért indította meg Uránia c. folyóiratát és írta meg A nemzet csinosodása c. értekezését. Rámutatott a bajokra és kijelölte az

utat, amelyen a nemzetnek haladnia kell.- Novellája A módi ügyes stilusművésznak mutatják Kármánt.

A németes irány legbuzgóbb munkása és a nyelvújítás mozgalmának /1770-1820/ előharcosa volt

KAZINCZY FERENC.

A biharmegyei Érsemlyénben született 1759-ben. Először Sárospatakon tanult, majd a jogot végezte el Pesten. Beutazta a Felvidéket és Erdélyt. Megismerkedett kora nagyműveltségű férfiaiival /Ráday Gedeon/. Abauj megye aljegyzője volt, később pedig iskolafelügyelővé nevezték ki. Bacsányival szerkesztette a kassai Magyar Museumot, majd mikor nem tudtak megegyezni, megindította az Orpheust. E folyóiratok hasábjain agitátori működést fejtett ki a magyar nyelv és az irodalom érdekében.

Mint a Martinovich-féle összeesküvés részese 1794-től hetedfél évig tartó várfogságot szenvedett. Kiszabadulva feleségül vette TÖRÖK Zsófia grófnőt és 1806-ban a zemplénmegyei Bánácskára költözött, amelyet Széphalomnak neve-

zett el. Itt azután az irodalomnak élhetett; fáradhatatlanul irt, fordított, levelezett és íróársait serkentette. Széphalomról harcolta végig a nyelvújítás nagy harcát, amelyben bár sebeket is kapott, de végül mégis diadalmaskodott. Az Akadémia szabályainak szervezésében is élénk részt vett. Az 1831-ben kitört felvidéki kolera vitte sirba fáradhatatlan írónkat.

Eredeti munkái közül legértékesebbek Pályám emlékezete és az Erdélyi levelek. Mind a kettő önéletrajz, melyekből kiviláglik Kazinczy éles megfigyelőtehetsége és művészi stílusa. Érdekes korfestés szempontjából is ez a két mű.

Fordításai nagyobb számuak, mert inkább akart nem rossz másolónak, mint nem jó alkotónak íteltetni. Fordította Gessnert, Molière-t, Goethét, Ossiant, Shakespeare-t, Cicerót, hogy irodalmunkat gazdagítsa és stílusunkat sokszínűvé tegye.

Kazinczyt tanulmányai tették költővé, nem pedig veleszületett tehetsége. A formát a tartalom fölé helyezte. Műfajai a költői levél és az epigramma voltak.

Irodalmi munkásságának legterjedelmesebb és egyuttal a legbecsesebb része Levelezése volt, amelyben megtaláljuk egész korának történetét.

Kazinczy mint a neológusok /ujítók/ vezére a Tövisek és virágok /1811/ c. könyve epigrammáiban indította meg harcát az orthológusok /az ujitással szemben a nyelvhelyesség védői/ ellen. Erre az orthológusok kiadták a nyelvujítási harc legnevezetesebb gunyiratát, a Mondolatot /1813/, melynek éle első sorban Kazinczy ellen irányult. Szemere és Kölcsey irták meg a Feleletet a Mondolatra, amely még kiméletlenebb és személyeskedőbb szatira. Végül a Tudományos Gyűjteményben nyert befejezést az ellenfelek harca.

Kazinczy nagyságát ne műveiben keressük; egész pályáját kell tekintenünk, hogy valóban megérthessük nagy egyéniségét.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

Debrecenben született 1773-ban. Már a debreceni kollégiumban kitűnt tehetségével és verseivel. A gimnázium végeztével theológus lett, majd Sárospatakon a joggal próbálkozott, de hamar ab-

bahagyta a jogászkodást. 1796-ban Pozsonyba ment és ott lapot szerkesztett Diétai Magyar Muzsa címen. Komáromban megismerkedett Vajda Juliával, akit verseiben Lilla néven örökitett meg. Mialatt Csokonai állást keresett, Juliát máshoz kényszerítették. Csalódása után Csurgón tanárkodott másfél évig. 1800-ban visszatért szerető anyjához Debrecenbe. Itt betegeskedni kezdett és öröklött tüdőbaja 1805-ben sirba vitte.

A magyar irodalom egyik legeredetibb tehetsége volt Csokonai. Rendkívül sokféle irodalmi hatást fogadott be /német, olasz, latin, angol/.

Legismertebb munkája kitűnő komikus eposza: Dorottya. Természete s komikum uralkodik benne. Jól festett alakjai közül is kiválik Dorottyának, a mindenáron férjet követelő vénleánynak a jel-
lemzése. Ennek az epikus költeménynek kiváló az előadása is. Tősgyökeresen magyaros, a nép nyelvének kincseivel ékesítve. Csokonai még tanulókorában írt egy Homeros-féle kisebb komikus költeményt Béka-egérharc címen.

Költeményei között szerelmi dalait Lilla-dalok címen szedte füzerbe. Anakreoni dalaiban is a

szerelemről és a borról énekel.. Mindezekben a rokokó-kor gyermeke mutatkozik be a közönségnek. Dalai tele vannak könnyedséggel, dallamossággal, játszisággal /A rózsabimbóhoz. Tartózkodó kérelem, A reményhez/. Ismerte Csokonai a nép fiainak természetes érzésvilágát is, amit népdalai tükröznek vissza /Búcsúvétel, Szegény Zsuzsi a táborozáskor/. Művelte még az ódát, elégiát /A tihanyi echóhoz/ és van egy hosszabb elmélkedő verse: A lélek halhatatlanságáról, amelyet olvasva önkéntelenül fölvetődik a kérdés, van-e élet a földön túl is.

Színművei közül legismertebbek Tempefői és Kárnyóné. Az első a költő humora a maga nyomorúságokkal telt sorsán.

KISFALUDY SÁNDOR.

Zalamegyei nemes család gyermeke /1772-1844/. A jogot meguntván beállt a bécsi testőrgárdába. Milánóba helyezése előtt rövid ideig Magyarországra jött, itthonról Szegedy Róza emlékképét vitte magával. Milánónál Napoleon fogságába esett, aki Provence-ba küldte. Itt a

XIV. sz. nagy költőjét, Petrarcát olvasgatta és megírta Himfy szerelmeit, amit Klagenfurtban újra kellett írnia, mivel az eredeti kézírata Provence-ból hazetérőben a tengerbe veszett.

Kisfaludy Sándor 1800-ban lemondott katonai rangjáról és elvette Szegedy Rózát. Nyugalmas napjait ezután már csak az 1809-es nemesi fölkelés zavarta meg. E fölkelés kudarca élete végéig bántotta, amihez járult még Kazinczy szigorú bírálata. Egyedüli vigasza volt, hogy a női közönség még mindig érte lelkesedett.

A magyar nemesség költőjének legsikerültebb művei a Kesergő és a Boldog szerelem. Új, friss érzés buzog ezekben a versekben, melyeknek előadása kellemes, formája újszerű /Himfy-szak/. Mesterei PETRARCA és ROUSSEAU voltak.

Költőnket leginkább a dunántúli nemesi kúriák történetei ihlették. A német lovagi történetek hatása alatt regéket írt a várromokról a következő címek alatt: Csobánc, Tátika, Somló, Dobozi Mihály és hitvese. E regéknek nincs se mondai, se történeti alapjuk.

A drámairással is próbálkozott minden külö-

nősebb siker nélkül /Hunyadi, Lelkes magyar leány és Bánk bán/.

KISFALUDY KÁROLY.

Sándor testvéröccse volt /1788-1830/. A győri katona-iskola elvégzése után ő is résztvett a napoleoni háborúkban, ahol a franciák fogságába esett. A fogságból megszökve Pestre került, ahol elvett egy szegény leányt, amiért atyja kitagadta. Nehéz napokra virradt ezután Kisfaludy Károly. Az irodalom és festészet egyaránt vonzotta. Atyai örökségén előbb Bécsbe, majd Olaszországba ment. 1819-ig képeiből tengette életét. Ez évben azonban megjelent Pesten a székesfehérvári színtársulat és előadta költőnknek A tatárok Magyarországon c. drámáját, amely ünnepeltté tette költőnk nevét. Ezután egymást követték Kisfaludy Károly vígjátékai és tragédiái.

1822-ben kiadott egy zsebkönyvet, az Aurórát, amely a romanticizmus terjesztője lett. Neve olyan közismert lett, hogy Széchenyi őt szemelte ki lapjának, a Jelenkornak szerkesz-

tőjéül, de tudóbaja sirba vitte. Szellemi örökségének őrzésére barátai 1837-ben megalapították a Kisfaludy-Társaságot, amely még ma is működik.

Mint drámaíró idegen nyomokon indult, de hazafias tárgyat választ és színpadra való hatásos jeleneteket írt, mivel tiszttában volt az-
zal, hogy a dráma lelke a küzdelem. Első tragédiáját - A tatárok Magyarországon - követte Stibor vajda, majd a legsikerültebb Iréne. Ennek az utolsó színműnek alapgondolata valóban tragikus. Egypár alakja /Zagán/ kitűnően van jellemezve; költői előadás tekintetében is megállja helyét.

Sikerültebbek vigjátékai. Ő a magyar vigjáték atyja. Darabjaiban magyar levegő van és igazi magyar jellemeket mutat be, de nem hatol a kor problémáinak mélyére. Legnagyobb sikerű vigjátékai A kérők és a Csalódások. Úgyes a bonyolításuk, alakjai jól rajzoltak, frissesség van bennük. Más vigjátékai még a Pártütők, a Hűség próbája és a Mátyás diák.

Vig elbeszélései közül legjobbak: Tollagi

Jónás viszontagságai és Sulyosdi Simon. Komoly elbeszélései: a Vérpohár és a Tihamér.

Lirai versei között közismert a Mohács és néhány népdala. Verses elbeszéléseiben a romanticizmus motivumai szerepelnek. /Eprészleány, Karácsonyúj és két ballada: Álmatlan király és Zuárd./

KATONA JÓZSEF.

Született Kecskeméten 1791-ben. Középiskoláit Pesten, Kecskeméten és Szegeden végezte. Barátságot kötött a színészekkel, sőt megismerte a színpadot és egymásután írta darabjait. 1815-ben búcsút mondott a színészetnek, letette az ügyvédi vizsgát. Döbrentei Erdélyi Múzeumának pályázatát olvasva megírta örökbecsű művét, a Bánk bánt, de nem nyerte meg darabjával bírálói tetszését. Később átdolgozta és elő akarta adatni, de a cenzura nem engedte. 1820 őszén mégis kikerült a sajtó alól, azonban alig vették észre az irodalomban. Letette hát költői tollát és az ügyvédi hivatásának élt Pesten. Később Kecskemét ügyésze lett és ott is halt meg 1830-

ban szívszélhűdés következtében, mint a város egyik legtekintélyesebb ügyvédje.

Katona mint drámaíró SHAKESPEARE tanítványa volt. Legjelesebb tragédiája a Bánk bán, melynek tárgyát történelmünk egyik legszomorúbb korszakából, a XIII. sz.-ból merítette. E dráma cselekménye művészi kezekre vall. Költőnk fő ereje a jellemezésben van: /Gertrud, a gőgös, férfias asszony, a jelentéktelen Ottó, Petur, az elégedetlen, becsületes magyar nemes, Tiborc, a földhözragadt paraszt/. A jellemeken át eleven képét rajzolja a kornak. Katona tisztában volt a drámaíró feladatával: Bánk tragikuma teljes; a dráma szervezete teljes, nyelve erős, a szenvedély nyelve, de néha darabos és homályos.

Hatásosabb drámái még Katonának: Jeruzsálem pusztulása /gyönyörű lírai részekkel/, Luca széke, Ziska, A borzasztó torony.

KÖLCSEY FERENC.

Kölcsey /1790-1838/ szüleit korán elvesztette. A gyöngye testalkatu fiú himlő következtében korán elvesztette balszemét, zárkózottá vált. Is-

koláit Debrecenben végezte, majd Pestre került törvénygyakorlatra és itt szoros ismeretséget kötött a Kazinczy-triással, ahol át is adta magát teljesen az irodalomnak. 1815-ben hazament gazdálkodni Csekére s ettől kezdve folyton tanult, olvasott, látókörét szélesítette. Végül rászánta magát a hálátlan kritikusipályára. Első kritikái Csokonairól, Kis Jánosról, és Berzsenyiről a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg. Később Szemerével Élet és Literatura címen folyóiratot indított, amelyet Muzáron címen folytattak. Öccsének fiát, Kálmánt nagy gonddal nevelte; hozzá intézte eszmékben gazdag Parainesis-ét. Mint megyéje főjegyzőjét 1832-ben követté választották. Az országgyűlésen a reformpárthoz csatlakozott; szónoklataival feltűnő sikert aratott. Ez a mélabúba temetkezett zseni munkája közben 1838-ban halt meg.

Munkásságát lírai költeményekkel kezdette, amelyekben Kazinczy német-görög klasszicizmusához csatlakozott. Kedvencei HOMEROS és GOETHE voltak.

Költeményeiből az erkölcs kultusza és szentimentalizmus száll felénk /Alkonyi dal, Bú szél velem, Csolnakon/. A keserű humor remek alkotása a Vanitatum vanitas c. költeménye.

Ódait fájó hazaszeretete ihleti: Himnusz, Zrinyi dala, Zrinyi második éneke. Két szép balladája: Szép Lenka és Dobozy.

Kritikái közül Csokonai és Berzsenyi verseiről szólók a legismertebbek. A nemzeti hagyományokról c. kritikájában utal arra, hogy a nemzeti költészet nem fejlődhetik idegen minták pusztá utánzásával, a nemzeti hagyományokhoz kell fordulni, s így a líra eredeti szikráit a népdalban kell keresni.

Mint szónok a magyar szónoklat megalapítója. Politikai beszédei közül kiemelkedik a magyar nyelv ügyében mondott szónoklata. Akadémiai beszédeként mondott Kazinczyról és Berzsenyiről. Ismert szónoki művei közül emlékezésre méltó a Parinésis, melyben föltárta sokat szenvedett szívét. Benne unokaöccséhez szól ugyan, de megmutatta minden magyar ifjúnak a nemes élet útját. Prózájában szónoki lendület van.

VII. Nemzeti romanticizmus kora.

A romanticizmus korának műveltségi képe. /1831-1844./

A nemzeti reformok kora ez. Az országgyűlések SZÉCHENYI István gyűjtő beszédeinek hatása alatt egymásután hozták a reformokat: a jobbágyság sorsának megjavítására, a kereskedelem és közgazdaság föllendítésére, a magyar nyelv jogának megvédésére.

Végre irodalmi központtá tették Pestet.

1831-ben megkezdte működését az Akadémia. 1836-ban megalakult a Kisfaludy-Társaság. Folyóirataink, újságjaink megszáporodtak. A politikai újságok közül SZÉCHENYI: Jelenkora és KOSSUTH: Pesti Hírlapja emelkedtek ki. Hosszas viszontagságok után otthont kapott a nemzeti színészet. Felépítették közadakozásból a Nemzeti Színházat 1837-ben.

Iskoláink az 1806-ban kiadott új Ratio educationis alapján működnek. 1843-ban a tanítás egyedüli nyelve a magyar lett. Képzőművészetek terén a bécsi klasszicizáló stílust követték mestereink. Nemes épületeket emeltek, mint a

Nemzeti Múzeum, egri és esztergomi székesegyházak. Kifejlődött a táj- és genrekép festészet. Szobrászatunk uttörője FERENCZY István is ebben a korban jeleskedett.

Irodalmunkban a romanticizmus került uralomra. A nemzeti élet politikai harcai hevítették költőink szívét, akiknél bátrabb és frissebb a képzelet szárnyalása is. A költői egyéniség ő-szintén megnyilatkozhatott. A magyar irodalom a romanticizmus korában vált igazán nemzeti irodalomná, melyből nemzeti szellem és a magyar néplélek áradt ki.

Széchenyi István gróf.

Bécsben született 1791-ben. Tanulmányait magánúton végezte. Mint katona résztvett a napoleoni háborúkban. Sokat olvasott és írt, majd beutazta Angliát, Olasz- és Franciaországot. Utazgatásai alatt tudatára ébredt nemzetünk elmaradottságának. Később WESSELENYI Miklóssal még egyszer beutazta nyugatot. Visszatérve elhatározta, hogy ő fogja nemzetünk szebb jövőjét nemzetiségünk, értelmiségünk és vagyonosodásunk kifejtésével megalapozni.

1825-ben szólalt fel először a magyar országgyűlésen, még pedig magyarul. FELSŐBÜKI NAGY Pál szónoklatának hatása alatt felajánlotta évi 60,000 forint jövedelmét a Magyar Tudományos Akadémia céljaira.

Irodalmi munkálkodását a Lovakról c. röpiratával kezdte. Nagy sikerét azonban 1830-ban megjelent Hitel c. munkájával aratta. DESSEWFY József élesen támadta elveit a Hitel taglalata c. válaszában. Erre Széchenyi Világ c. terjedelmes könyvében felelt elég szenvedélyes hangon. Harmadik országos hírvé könyve a Stadium, melyben eddig hirdetett eszméit foglalta rendszerbe és tizenkét törvényjavaslatot ajánlt az országgyűlésnek.

Elméletben hirdetett elveit gyakorlati sikerei igazolták. Mint kormánybiztos megkezdette a Duna szabályozását, felkarolta a dunai gőzhajózást, tervbe vette a Lánchíd építését. 1836-ban feleségül vette a finom lelkű Seilern Crescenciát, Zichy Károly gróf özvegyét. Boldog házassága közben vette észre, hogy KOSSUTH-ban új vezérszellem támadt a magyarságnak, aki a Pes-

ti Hírlapban szakított Széchenyi mélyreható, de óvatosabb politikájával. Széchenyi Kelet népe c. könyvében fejtette ki aggodalmait, mert szerinte Kossuth szenvedélyes politikája forradalomba sodorja a nemzetet. Utolsó magyar munkájában, a Politikai programmtöredékekben már meg is jósolta a forradalmat, de a nemzet akkor már Kossuth mellett állt, sőt Széchenyitől rossz néven vették, hogy hivatalt vállalt a kormányban. Mint közlekedésügyi miniszternek már termékeny munkára nem volt alkalma. A szabadságharc kitörésében jóslatának beteljesülését látta és nagy lelke elborult. 1848-ban mint őrültet Döblingbe szállították. Itt töltött tizenkét évet; újra csak akkor szólalt meg, mikor a Bach-kormány röpiratban hirdette az abszolutista rendszer eredményeit. Ekkor írta meg német nyelven Blick c. politikai szatiráját, mely újabb zaklatásoknak tette ki az újra éledt nagy politikust s bizonytal egy őrülési roham következtében 1860. husvét vasárnapján főbe lőtte magát.

Széchenyi az új Magyarország alapvetője, a-
kiről ellenfele Kossuth is így nyilatkozott: a

legnagyobb magyar volt. - Mint író teljesen egyéni és szubjektív. Eszméit bő áradatban öntötte, a guny volt legnagyobb fegyvere. Széche nyiben a politikai irodalom megteremtőjét és a legnagyobb magyar nemzetnevelőt köszönhetjük.

Vörösmarty Mihály.

Költészetünk virágkora VÖRÖSMARTY fellépésével kezdődik, aki 1800-ban született a fejérmegyei Nyéken. Gimnáziumait Székesfehérváron és Pesten végezte. A pesti piarista gimnáziumban BAJZA és TOLDY Ferenc iskolatársai voltak.

Korán elhunyt atyja nagy szegénységben hagyta a családot, ezért költőnk nevelői állást vállalt a Perczel-családnál, hogy egyetemi tanulmányait folytathassa. 1820-ban a Perczel-családdal együtt Börzsönybe költözött, ahol irodalmi műveltségű jóbarátokat és gazdag könyvtárt talált. Itt olvasgatta Shakespearet, Goethét, Schillert, Zrinyit, Mikest és itt gyult eszményi szerelemre Perczel Etelka iránt, akinek Zalán futása c. époszában /Hajna, Etelke, Enikő/ örök omléket emelt.

Egy évig Tolna megye alispánja mellett dolgozott, majd Pesten a királyi táblához esküdött föl jegyzőnek. Letette az ügyvédi vizsgát is, de nem praktizált, hanem az irodalomnak élt. Átvette a Tudományos Gyűjtemény szerkesztését, dolgozott az Aurórába, Athenaeumba; oszlopos tagja az Aurora-körnek és az Akadémiának. Már tul volt életének delén, mikor elvette Bajza sógornőjét, a fiatal CSAJÁGHY Laurát. Családi élete mégis boldog volt.

Élénk részt vett a 40-es évek politikai mozgalmaiban, e miatt a világosi napok után neki is bujdosnia kellett. Utolsó évei testi és lelki gyötrelmek között teltek el. Megkeserítette övéinek szegénysége és féltette sokat szenvedett hazáját. Háborgó lelkének indulatait megrázóan fejezte ki A vén cigányban, mely egyuttal hattyu-dala is volt, mert 1855-ben Pesten meghalt.

Vörösmarty mint ember és mint költő a legkiválóbb magyar férfiak közé tartozik. Az irodalom minden ágában vannak nagy alkotásai.

Pályáját mint epikus kezdette. Legismertebb eposza a Zalán futása. Szerkezetében érezhető az

egység hiánya, az egyes alakok jelleme is elmosódott. Az erős hatás azonban nem az alakokból árad, hanem az eposz nyelvéből, melynek hangzatossága a hexameter formájában rejlik. A mű célzata pedig abszolút nemes: felrázni a mult ragyogó képeivel a szunnyadó nemzetet. Nevezetesebb eposzai még: Cserhalom, a töredékekben maradt Délsziget és egészében a legtökéletesebb A két szomszédvár, melyben már nincs fölösleges epizód, nincs lírai kitörés. Minden az alapeszmét világítja meg: a lelkiismeret hatalma erősebb minden bosszúnál.

Vörösmarty kisebb elbeszélő költeményei közül legismertebbek: Szép Ilonka, Buvár Kund, Szilágyi és Hajmási, A szegény asszony könyve.

Költői pályájának második felében mind nagyobb kedvvel fordult a drámaírás felé. Első mestere e téren Shakespeare volt és a német romantika. Romantikus tragédiái közül ismertebbek: a Vérnász és a Marót bán. Legjelesebb színpedi alkotása mesés vigjátéka, a magyar drámai költészet egyik legnagyobb remeke: a Csongor és Tünde. - Drámáink főérdeme: az emelkedettség és a válasz-

tékos költői nyelv. Cselekményük meglepően érdekes, elég sok bennük a lírai rész is.

Mint hazafias költő Széchenyi korának eszméit és érzéseit szólaltatja meg: Szózat, Liszt Ferencchez, Fóti dal, A vén cigány, Az uri hölgyhöz stb. Költőnk nagy megértéssel viseltetik az emberiség szenvedései iránt: Az élő szobor, Gondolatok a könyvtárban. Szerelmi költészetének legjelesebb darabja: A merengőhöz.

Vörösmarty mindenekelőtt a munkás, tettekben nyilatkozó hazaszeretet költője. Szereti a fenséges tárgyakat. Lírájának fősajátsága a hatalmas páthosz. Irt prózai munkákat is: elbeszéléseket és kritikákat, de örök érdeme: ujabb költői nyelvünk megalapítása. Ő az első igazán nagy klasszikus költőnk.

Követői közül különösen CZUCZOR és GARAY emelkedtek ki. BAJZA pedig mint az Athenaeum /1837/ c. folyóirat megindítója és a kritika fejlesztője tett nagy szolgálatokat a magyar irodalomnak. Mint kritikus és szerkesztő nagy hatást tett nemcsak az olvasóközönség ízlésének finomítására, hanem a költők fejlődésére is.

A korszak legtöbb drámaírójára a francia ro-

manticizmus hatott. Inkább csak szinpadí hatás-
ra törekedtek drámaíróink, akik közül CZAKÓ
Zsigmond, HUGÓ Károly és gróf TELEKI László
emelkedtek ki. Az utóbbinak ma is jól ismert mű-
ve a Kegyenc c. tragédia.- SZIGLIGETI is ekkor
indult, de működése a következő korszakba esik.

A romanticizmus korának regényirodalma.

A harmincas években nagyot lendült az elb-
szélő próza is. FÁY: Bélteky-ház c. társadalmi
regényén kívül eddig nem akadt figyelmet keltő
regény. 1836-ban azonban egyszerre lépett fel
GAÁL József /Szirmai Ilona/, P. HORVÁTH Lázár
/Az elbujdosott/ és br. JÓSIKA Miklós /Abafi/.
Valamennyi közül legtermékenyebb és legnagyobb
hatásu volt:

Jósika Miklós báró.

Előkelő erdélyi családból származott. Tor-
dán született 1794-ben; gyermekkorában gyöngéd
női gondozásban részesült, ami később regényei
női alakjaiban tükröződik vissza. Még fiatalon
komoly érdeklődést mutatott a mult minden emlé-
ke iránt.

Iskoláit Kolozsvárt a piaristáknál végezte. 17 éves korában részt vett a napoleoni háborukban, majd Bécsbe került, ahol nagyon megkedvelte az irodalmat és a színházat. A háborúk befejeztével kilépett a katonaságból és házasságot kötött, mely sok keserűség forrása lett. Regényei közismertté tették a nevét, csakhamar akadémiai tag és a Kisfaludy-Társaság elnöke lett. A világoosi napok után második nejével Brüsszelbe menekült, majd Drezdába költözött. Állandóan regényeket írt, amelyeket felesége fordított és csak így tudták fenntartani magukat. 1865-ben halt meg Drezdában.

Regényírói pályáját Walter SCOTT hatása alatt kezdette. Mint mestere, Jósika is szerette a részletes rajzot, tájak, butorok, fegyverek, kalandok aprólékos bemutatását. Korrajza gyenge, mert nincs meg Jósikában a kor lelkébe látó képzelet. Regényeiben inkább érdekességre törekedett. A romantikus regény sejátságai közül legvonzóbb nála a titokzatosság. A kompozíció iránt iránt nincs érzéke, többre becsüli a mese ujságát. Jellemzés sem mély nála, inkább külsőségek-

ben mutatja be szereplőit. A nőalakok rajzában ragyogtatta művészetét. Előadása hozzásimul érdekes történeteikhez. Könnyen, élénken ír és ez lebilincselte olvasóit.

Írt történeti és társadalmi regényeket; közülük a történelmiek értékesebbek: Abafi, Zólyomi, Az utolsó Báthori, A csehek Magyarországon, Jósika István és egy társadalmi regénye: Egy kétemeletes ház Pesten.

Több, mint száz kötet regényt írt. Ő az első író, aki széleskörű olvasóközönséget teremtett. Élete végéig a francia romanticizmus hatása alatt állott.

A francia romantika legmerészebb tulzásait is követte KUTHY Lajos, a Hazai rejtelmek szerzője, akinek igen értékesek alföldi leírásai.

Eötvös József báró.

A nemes gondolatoktól vezérelt költő és politikus báró Eötvös József Budán született 1813-ban. Atyja az udvari politikát szolgálta, anyja német származású volt. Nemzeti érzését nevelője, PRUZSINSZKY József élesztette benne,

aki mint a Martinovics-féle összeesküvés részese demokratikus érzésű férfiú volt. Iskoláit a budai gimnáziumban és a pesti egyetemen végezte. HORVÁTH István történettudóstól tanulta a hazát szeretni. Beutazta később egész Nyugateurópát; visszatérése után pedig táblabíró lett, de nem-sokára otthagyta a közszolgálatot és beállt kora fiatal írónemzedéke közé. Házassága után nem szűnt meg küzdeni a reformokért. A centralisták legmunkásabb tagja volt, elveit műveiben és a Pesti Hírlapban hirdette nagy sikerrel. 1848-ban az első felelős kormányban a közüktatásügyi tár-cát vállalta. A szabadságharc viharai elől Mün-chenbe vonult. 1853-ban visszajött családjával együtt és a kiegyezés után ismét elfoglalta a vallás- és közüktatásügyi széket. Mint miniszter nagyfontosságu reformokat hozott. Vezérszerepet töltött be az Akadémiában és a Kisfaludy-Társaságban 1871-ben bekövetkezett haláláig. Tetemei Ercsiben nyugszanak.

Eötvös írói munkálkodása a leghasznosabbak közé tartozik irodalmunkban. Hit, emberszeretet és nemes érzés szól soraiból. Hajlama a demokra-

tikus eszmék bajnokává tette.

Pályáját gyorsan népszerűvé vált költemé-
nyekkel kezdette: A megfagyott gyermek, A vár és
a kunyhó, Végrendelet. Költészetében az érzelem
és a reflexió az uralkodó elem.

Legnagyobb sikereit regényeivel aratta, a-
melyek elsősorban eszméket hirdetnek, tanítanak,
nemes célokért küzd bennük. Valóságos irányregé-
nyek.

Első regénye az Árvizkönyvben megjelent
Karthauzi. Ezt követte A falu jegyzője, melyben
bemutatja a magyar társadalom félszégeit és
mint centralista elavultnak tartja a megyerend-
szert. Közismert két regénye még: Magyarország
1514-ben és A nővérek.

Eötvös világnézete a legnemesebb felfogásu:
az elesettekért küzd. Történeti regényeiben meg-
elevenítette a multat, hogy a jelenre világot
vessen. A jellemzésben is eszméi vezérelték. Hő-
seit vagy tulságosan fényesre vagy sötétre festi.
Néhány sikeres lélekrajzot is kaptunk Eötvöstől,
de főként kitűnően megalkotott típusokat. Stilu-
sa kissé nehézkes a sok reflexió és a hosszadal-

mas körmondatok miatt.

Mint akadémiai szónoknak és politikai író-
nak is nagy sikerei voltak. Legszebb beszédeit
Kölcsey, Kazinczy, Kőrösi Csoma, Vörösmarty és
barátja Szalay László emlékére mondta. Mély
filozófiai műveltsége politikai műveiből tűnik
ki: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása
az álladalomra és a Gondolatok-ból.

Kemény Zsigmond báró.

A romanticizmus korában kezdette munkálko-
dását nagy realista regényírónk, KEMÉNY Zsig-
mond. 1814-ben született Alvincen a fejedelmi
Kemény-családból. Iskoláit Nagyenyeden végezte.
Bécsben történet-, természet- és orvostudományok-
kal foglalkozott. Széleskörű ismeretekkel tért
vissza Kolozsvárra, ahol élénk feltűnést keltett
politikai cikkeivel és az erdélyi ellenzék veze-
tői közé emelkedett. Széchenyi meghívta új lap-
jához szerkesztőnek, de Kemény a centralistákhoz
csatlakozott. Később Pestre költözött és a Sza-
lay szerkesztésében megjelenő Pesti Hírlap szerkesz-
tésébe lépett. A szabadságharc után ő is Debre-
cenbe menekült. 1855-ben átvette a Pesti Napló

szerkesztését; értékes cikkei megszerezték számára Deák barátságát és mindvégig Deák hive maradt.

A 70-es évek elején a komoly és zárkózott kedélyű író idegrendszere megrendült és elborult elméje. Pusztakamaráson halt meg 1875-ben. A népszerűséget sohasem kereste: "Mint a fáklya, másoknak világított, önmaga pedig elhamvadott!"

Regényeinek tárgyát a történelemből merítette; egyetlen társadalmi regénye a Férj és nő. Jelles magyar történeti tárgyú regényei a Báthori Zsigmond korát bemutató Gyulai Pál, Özvegy és leánya, a Rajongók, melyek meséje I. Rákóczi György idejéből való. Leghiresebb a Zord idő; benne Buda elfoglalásának idejét örökíti meg a szerző.

Kemény pesszimizisztikus világnézetére jellemző, hogy legtöbbször szinte félelmetes szigorúsággal rajzolta az emberi lélek tévedéseit. Regényírói kötelességének a lélekábrázolást tartotta, módszerének az elemzést. /Eszmék a regény és dráma körül./ Sokoldaluan jellemez, a lelket magyarázza; valóban embereket rajzol. A jellemfestésben egyetlen regényírónk sem multa felül. Kor-

festésében a történelem külsőségeivel nem sokat törődött, annál nagyobb művészettel elevenítette meg a kor lelkét mozgató eszméket. A jellemfestés és korfestés művészetével nincs arányban Kemény szerkesztő és előadó képessége. Történetei néha lassan haladnak; kitérések, lélektani boncolgatások akasztják meg folyamatukat.

Jellemző művészete és mély fölfogása tűnik ki azokból a jellemrajzokból is, melyeket nagyjainkról írt: Széchenyi István és A két Wesselényi.

Politikai iratai: A korteskedés és ellenszerei meg két röpirata: A forradalom után és Még egy szó a forradalom után. Éles, boncoló kritikai elme volt Kemény Zsigmond báró.

TOLDY Ferenc /1805-1875/ szintén a romantizmus korának vezéralakja, aki irodalomtörténeti munkálkodásával emelkedett ki. Toldy volt a magyar irodalomtörténetnek igazi alapvetője.

VIII. Népies nemzeti irodalom kora.

A magyar műveltség a népies nemzeti irodalom
korában /1844-1882/.

Széchenyi nemzetnevelő romantikus reformgondolatait lassan kiszorította Kossuth, majd Deák liberalizmusa, mely irányzat nagy erővel törekedett nemzetiségünk érvényesítésére is. Ezzel párhuzamosan a népiesség is megkezdette frissítő és átalakító munkáját irodalmunkban.

A cenzura eltörlése sajtótermékeink megsza-
porodását idézte elő: Pesti Hírlap, amely most Kossuth szerkesztéséből a centralisták kezébe került; Pesti Napló. Szépirodalmi lapok és folyóiratok: Pesti Divatlap, Vasárnapi Ujság, Budapesti Szemle és ARANY izlésfinomításra törekvő folyóiratai: a Szépirodalmi Figyelő és a Koszoru.

A Nemzeti Színház kiváló művészekkel dolgozott: EGRESSY Gábor, BLAHA Lujza, JÁSZAI Mari, RÁKOSI Szidi. Zeneművészetünk jeles képviselői pedig LISZT Ferenc és a magyar opera megalapítója, ERKEL Ferenc.

EÖTVÖS báró népoktatási törvénye mindenkit

kötelezett az elemi iskola elvégzésére. Középiskoláink és egyetemeink /József műegyetem, 1871 és a kolozsvári egyetem/ rohamosan szaporodtak.

A magyar művészet hazánk határain túlterjedt. Nagy szobrászunk IZSÓ Miklós, freskó festőink: THAN Mór, LOTZ Károly, SZÉKELY Bertalan. Világszerte ünnepeelt magyar festő, MUNKÁCSY Mihály. Legjelesebb építőnk YBL Miklós.

Közművelődésünk munkáját elősegítő egyesületek e korban kezdtek szaporodni: Kisfaludy-Társaság, Természettudományi Társulat, Petőfi Társaság, Magyar Történelmi Társulat.

Az itt felsorolt nevek és intézmények világosan igazolják a népies nemzeti irodalom korának jelentőségét a magyar művelődés fejlesztésében.

KOSSUTH LAJOS.

A negyvenes évek liberális eszméit Kossuth /1802-1894/, a nagy szónok és politikus vitte dialra. Rengeteg támadás érte őt. E miatt több ízben emigrált /Törökország, Anglia, Olaszország/, szónoki tehetségét és szellemi nagyságát azonban a századok sem tudják eltemetni.

Az Országgyűlési Tudósítások szerkesztésével

tette ismertté nevét. Később a Pesti Hírlap nagynevű szerkesztője. Legnagyobb sikereit szónoklataival aratta, melyeknek legjellemzőbb vonása a pathétikus hang és a könnyed stílus.

Szónoklati remekművei közül legnevezetesebb az 1848. július 11-iki, a haderő megajánlása ügyében mondott beszéde. Mint prózairó híres vezércikkeket és leveleket írt. Ezek közül legnevezetesebb Irataim az emigrációból c. nagy emlékirata.

Született szónok volt, akit még az angolok is mintaképnek tekintenek.

DEÁK FERENC.

Deák /1803-1876/ működésének fontosabb része a szabadságharc utáni időkre esett. Legnagyobb sikerét az 1867-es kiegyezéssel érte el. Egyéniségében a bölcsesség párosult puritán egyszerűséggel. Jellemének uralkodó vonása az abszolút igazságosságra való törekvés. Beszédeit szigorú logika és stílusbeli egyszerűség jellemzi. A szív és a meggyőződés embere, mint Kossuth.

Jelesebb művei: első Felirati javaslata és a híres husvéti cikke, melyben egyenesen a ki-

rály igazságérzetéhez fordult.

A népiesség.

A demokrácia terjedése magával hozta a nép élete, nyelve és költészete iránt való érdeklődést. Elkezdették a népköltészet termékeinek gyűjtését /ERDELYI János: Népdalok és mondák, KRIZA János: Vadrózsák/. Tárgyban, formában, szellemben egyaránt népies irány vezetett. A való világhoz és a természetes élethez való leszál-lás pedig megteremtette költészetünk egészséges realizmusát.

Ennek a népies nemzeti irányu költészetnek felfrissítése elsősorban PETŐFI és ARANY munkái-ban nyilatkozott meg. Ők jól ismerték a népet, annak gyermekei voltak, így hatalmas költői egyéniségük a magyar nép lelkevilágában gyöke-rezett.

PETŐFI SÁNDOR.

Költőink között ő az egyetlen, aki igazán világhírré jutott s muzsája minden európai nyel-ven megszólalt.

1823. január 1-én született Kiskőrösön. Aty-ja mészáros, gazdálkodó és időnként korcsmáros

volt. Gyermekeveit Félegyházán, iskoláit ugyanitt, majd Kecskeméten, Pesten, Aszódon és Selmecbányán végezte. A tanulást azonban elhalnyagolta és ezért súlyos gondokkal küzdő atyja levette róla kezét. Ekkor a Nemzeti Színház statisztája lett, majd később fölcsapott katonának, ahonnan gyöngye szervezete miatt jószívű katonacrvosa szabadította meg.

Ezután a pápai kollégiumban próbálkozott, de nyughatatlan vére innen is elüzte és vándorszinész lett. Ekkor már nagy kedvvel olvasgatta a magyar és a német költőket, sőt 1842-ben az Athenaeumban megjelent A borozó c. verse.

Ezután tanulni szeretne, azonban anyagiak miatt nem teheti. Újból nyakába vette hát az országot. 1843-44 telén rengeteget szenvedett Debrecenben, de éhezve, fázva is ráért meg tanulni a francia nyelvet. 1844 februárjában gyalog indult Pestre versei elhelyezése céljából. Vörösmarty fölismervén tehetségét, ségedszerkesztői állást kapott a Pesti Divatlapnál.

Most már teljesen az irodalomnak élt. Megtanult angolul, megírta a Helység kalapácsát, a népszerű János vitézt, ihlette őt a 15 éves korában hirtelen elhunyt Csapó Etelka ábrándos emléke /Cipruslombok Etelka sirjánál c. verseskötete/ és Mednyánszky Vilma /Szerelem gyöngyei c. kötete/.

Hire nőttön nőtt. Verseskötetei egymásután jelentek meg. Egyénisége, eredetisége és merész hangja miatt sok támadás érte. Keserveit a Felhők c. verseskötetében panaszolja el. Hogy felejtse buját, utazni indult. Eperjesen megismerkedett Tompával, a nagykárolyi megyebálon pedig későbbi feleségével, Szendrey Juliával. Barátságban élt a kor legnagyobbjaival: Arany, Jókai és Vörösmarty-val. 1848-ban az ifjuság egyik vezére, majd Bemhez csatlakozott, megírta az Egy gondolat bánt engemet c. versét, melyet 1849. július 31-ének reggelén szállásadójának elszavalt és még aznap el is tűnt a szerencsétlen kimenetelű segesvári csatában.

Petőfi egyénisége: egyenes, nyílt, őszinte; nincs rejtegetni valója. Világnézete: egészséges, erkölcsös, rajongással hisz a liberalizmus szabadság-eszméjében, az emberiség jövőjében.

Költészete hiven tükrözi egyéniségét. Ő a személyes költészet uttörője irodalmunkban. Kedélyvilága roppant gazdag: szilajság és szelidség, harag és enyelgés, vidámság és borongás váltakoznak lantján.

Stilusa is új: a népi költészet stilusa nemesedik benne műköltészetté. Petőfit a magyar népdal ihleti, hiszen a nép gyermeke volt. Egyszerűség, belső igazság jellemzi verseit, Csak olyant énekelt, amit igazán érzett /Szülőföldemen, Füstbe ment terv/. A nép realizmusát is bevitte költészetébe /A vándorlegény, A jó öreg korcsmáros/.

Tárgyköre boláthatatlanul gazdag és változatos. Egész életét megtaláljuk költészetében. Verseiből megismerjük szülei iránti nagy szeretetét /Szüleimhez, István öcsémhez/, katonaéletét /Katonaélet/, vándorlásait /Egri hangok/, színészéletét és nyomoruságait /Bucu a színészettől, Egy telem Debrecenben/, hazafias gondolkozását /A magyar nemes, A külföld magyarjaihoz, A nemzeti dal, Magyar vagyok, Forradalom, Csatadal stb./, szerelmi föllángolásait és csaló-

dásait /Messze vándoroltam, Éj van, Reszket a bokor, Rózsabokor a domboldalon, Mily szép a világ, Szeptember végén stb./.

Az érzések költője volt bár, azért néhány igen szép bölcselő költeményt is írt /Én; Sors, Nyiss nekem tért; Temetőben/.

Műfajai közül legnagyobb újságot a dalban hozta. Népdalai szerkezeti és nyelvi sajátágaikkal felülmúltnak minden eddigi próbálkozást /Befordultam a konyhára; A szerelem, a szerelem; Temetésre szól az ének; Boldogtalan voltam/. Legtöbbhöz dallamot is szerettek azóta.

A leíró költészetében is romokműveket alkotott Petőfi. Különös szeretettel az Alföldet rajzolta /A Tisza; Kiskunság; Az Alföld; Kutya-kaparó/.

Jellem- és életképeiben az alföldi csikós, juhász és betyár alakjait rajzolta előszeretettel, olykor szatirikusan /Megy a juhász a számaron, Falu végén kurta kocsma, A magyar nemes, Pató Pál ur/.

Az elbeszélő költészetben is jeleskedett Petőfi. E nemben legnevezetesebb műve a János

vitéz, melyben a magyar népmese bűbájos világát elevenítette meg. Egyéniségének leghivebb tükre Bolond Istók c. költői elbeszélése, melynek hő-sében önmagát, saját világnézetét rajzolta meg. A helység kalapácsában a korabeli megunt eposzi stílust parodizálta. A leghosszabb, de legkevésbé sikerült elbeszélésében, Az Apostol-ban, forradalmi nézeteit, egyéni keserveit és csalódásait rajzolta meg.

Irt kisebb elbeszéléseket, balladákat, sőt drámával és regénnyel is próbálkozott a francia romantika hatása alatt. Ezek mind kisebb sikerűek voltak.

Kitűnően fordította Shakespeare Coriolanusát. Prózai művei közül legsikerültebbek Uti képei, amelyekben frissen mondja el élményeit és Leveli, amelyekben természetes előadásban tárta föl egyéniségét.

ARANY JÁNOS.

A népies nemzeti irány megindítója legnagyobb lírikusunk, Petőfi volt, amit azután legnagyobb epikusunk, Arany János tetőzött be.

1817-ben született Nagyszalontán egyszerű földmives családból. Első olvasmányai a biblia,

az előző századok ponyvái és Csokonai. Középis-
koláit a debreceni kollégiumban kezdette meg. 17
éves korában szegénysége tanítói állás vállalásá-
ra kényszerítette Kisujszálláson. 19 éves korá-
ban színésznek állt be Debrecenben. Majd mint
vándorszínész lejut Máramarosszigetig, ahonnan
visszakerült az "öntudat kigyóítól" mardosva
Szalontára.

Szüleit sanyaru sorsban találta. Atyja vak
volt, anyját pedig visszatérése után két hétre
elvesztette. Itthon maradt hát. Tanítószágot vá-
lalt, majd irnok lett a városnál, végül jegyző.
23 éves korában elvette régi szerelmét, Ercsey
Juliát, akitől két gyermeke született, Juliska
és László. Most már családjának élt, tovább
tanult, a német és francia mellett, angolból is
forditgatott. A megyei élet ostromozása céljából
megírta az Elveszett alkotmányt hexameterekben,
mellyel pályadíjat nyert. A Kisfaludy-Társaság
új pályázatára megírta Toldi-ját /1847/ a nép-
költészet naiv hangján és tiszta nyelven, amely-
lyel nemcsak pályadíjat nyert, hanem országos
nevet is szerzett.

Ezután szerkesztő, majd belügyminiszteri titkár lett. 1849-ben hivatalát és vagyonát vesztette. Keserű csalódásai inspirálták gunyos eposzát, a Nagyidai cigányokat /1851/. Még ebben az évben Nagykőrösre került mint gimnáziumi tanár. Az itt töltött 9 év alatt írta Toldi estéjét és néhány gyönyörű balladáját. 1860-ban Pesten a Kisfaludy-Társaság igazgatója, a Szépirodalmi Figyelő és a Koszoru kritikai és szépirodalmi lapok szerkesztője lett. 1864-ben megírta Buda halálát, melyet Trilógiának szánt; négy év múlva pedig akadémiai titkár lett. Ekkor érte Aranyt egy másik nagy csapás, forrón szeretett leányát, Juliskát elvesztette. Most már nem szűnt meg többé lelke borongása. Mintegy 10 évre költői kedve is elhagyta, csak midőn akadémiai hivatalától megszabadult, akkor kezd irogatni a Margitsziget árnyas tölgyei alatt. Ujból írt balladákat, az Őszikék c. kötetét és Toldi szerelmét, mellyel ismét pályadijat nyert.

Karlsbadban üdült sokat, de a sok testi szenvedés mégis kimerítette és 1882-ben meghalt.

Arany mint ember a nemes egyszerűség minta-

képe. Tul. érzékeny lélek, akiben az ember-, haza-
szeretet és vallás egyformán mély.

Legnagyobb epikusunk ő, aki ujja teremtette
epikánkat, mint Petőfi a magyar lírát. Arany is a
népköltészetből indult ki, de amíg Petőfi minden-
ben szubjektív, addig Arany különös módon tárgyi-
lagos /objektív/. Nyugodt, szemlélődő természet,
aki a valóságot hűen, de nem nyersen adta vissza.
Ez az ő egészséges realizmusa.

Szerkesztő művészete is nagy. Nem a külső,
hanem az értékeőbb belső, lelki motivációra épi-
tett. Mindig összhangba hozza a tárgyat a formá-
val, a műfajjal.

Jellemző ereje a részletes, finom lelkirajz-
ban nyilvánul meg. Különös szeretettel rajzolta
a magyar parasztot, akinek tulajdonságait nem ő
mondja el, hanem beszédben, cselekvésben domborít-
ja ki. Alakjai lelkiismerete rendkívül fejlett.

Nyelvünknek ő a legnagyobb ismerője. Szókin-
cse leggazdagabb. Van egészen népies, ódon zamatu
és művészi módon kicsiszolt előadása. Tökéletes
ura a versformáknak.

Leghatalmasabb alkotása a Toldi-trilógia, a-

melyen egész életén át dolgozott.

Az első rész, Toldi, naiv költői elbeszélés. Ebben egyszerű világot rajzol népies nyelven.

A második rész, Toldi szerelme, regényes eposz. Eleinte Daliás idők címen kezdte feldolgozni ezt a mondai anyagot. Szerkezete kevésbé egy-
séges, előadása azonban színes. Megkap bennünket a lélekrajz finomsága, különösen Toldi és Piroska alakjaiban.

A harmadik rész, Toldi estéje, humoros költői elbeszélés. Az ősz borongó hangulata uralkodik a költeményen. Toldi alakját szelíd humorral rajzolja a költő; környezetét azonban már erősen komikus vonásokkal.

Arany még egy trilógiát tervezett a hun mondakörből, de csak az első része készült el: Buda halála. A hunokat úgy rajzolta benne, mint a magyarság őseit. A nomád világ elevenedik meg előttünk szokásaival és gondolkozásmódjával. Szerkezet, jellemzés, nyelv és verselés szempontjából tökéletes.

Irt még két jól sikerült komikus eposzt is: Az elveszett alkotmány és A nagyidai cigányok.

A költő a szabadságharc bukása feletti fájdalmát öntötte ki ebben az utóbbi komikus, gunyos eposzában. Mély humorát mutatja egy másik elbeszélő költeménye is, a befejezetlen Bolond Istók. Bolond Istók nevelkedésében saját ifjukora örömein, buján borong.

Arany jeleskedett a kisebb elbeszélő költeményekben is: Murány ostroma és Keveháza. Vig elbeszélései: Pázmány lovag, A bajusz, A fülemüle és Jókai ördöge. Verses legendái: Szent László füve, A hegedű /vig legenda/, Első lopás. A Családi kör pedig a magyar paraszt családi életének legszebb idillje.

Költészetében előkelő helyet foglalnak el a balladái. Ő a világirodalom legkitűnőbb balladaköltője. Sajátos magyar ballada-fajt teremtett. Kifejlett szerkesztőtehetség, tragikum iránti érzék és tömör nyelv jellemzik Arany balladáit, aki még itt is a lelkiismeret költője maradt. Pl. Ágnes asszony, Tetemrehívás, V. László, Walesi bárdok stb. Derültebb stílusuk dallamos románcai: A méh románca, Rozgonyiné, Rákócziné.

Lirájában is az epikus hang és szemlélődő

természete uralkodik. Nagy helyet foglal el benne a gondolati költészet, a reflexió. Sokat tépelődik az emberiség sorsán s ha néha csüggedni kezd, a vallásban talál vigasztalást. Pl. Fiarnak, Dante című versei.

Az Öszikék c. költeménysorozatát az öreg ember érzései, filozófia és humor teszik kedvessé. Pl. A tölgyek alatt, Ének a pesti ligetről.

Tanítókölteményeiből /Vojtina ars poética, Kozmopolita költészet/ nagy életbölcseesség árad ki.

Hazafias lírája az elnyomatás éveiben szólalt meg nagyobb erővel. Hol fájdalmat, hol vigasztalást kifejező költemények ezek: Leteszem a lantot, Ősszel, Ráchel siralma, Koldusének, Széchenyi emlékezete.

Prózai dolgozatai: A nemzeti versidom, Zrínyi és Tasso. Kritikáiban a saját esztétikai alapelveit bontogatja: Bánk bán, Írói arcképek.

Mint műfordító is kiváló: Hamlet, János király, Szentivánéji álom.

Arany a magyar élet és lélek rendkívül gazdag világát tárta föl. Nemzeti egyéniségünket hiven érezteti minden munkájában. A világ-irodalom legjelesebb költői között a helye.

TOMPA MIHÁLY.

/1817-1868./

Szegénysorsu szüleit korán elvesztve, nagyatyja házában nevelkedett. Sárospatakon jogot és theológiát végzett. Gyűjtötte és feldolgozta a felvidék népmondáit, sőt maga is költött hasonlókat. Első költeménykötete Népregék és népmondák cím alatt jelent meg. Volt nevelő, gömörmegei lelkész, majd pap Bején és Hanván.

Családi köre és virágos kertje volt minden öröme Tompának. Kevés öröm jutott neki osztályrészül, mert elvesztette gyermekeit; felesége és maga is súlyosan betegeskedett. A szabadságharc bukása is bántotta, sőt hazafias tárgyú allegóriái miatt Kassán vizsgálati fogságot is elszenvedett. Halálát régi szivbaja okozta 1868-ban.

Első sikereit epikai alkotásaival aratta. A Népregék és népmondák legszebb darabjai: Az ördögszekér, Az árvalányhaj, A jávorfáról.- Vig elbeszélései közül kiválik: Szuhay Mátyás, Három a daru.- Virágregéi közül legszebb Az ibolya álmai című. Ezekben az epikai elbeszéléseiben hiányos a szerkezet, a motiváció, néha az előadásuk is

vontatott, inkább szokatlan tárgyuk ragadta meg az olvasók figyelmét.

Tompai költészetének értékesebb fele lirája. Tárgyát a természet, a család, a hit és mindezekelőtt a haza köréből merítette. Szerette a jelképeket és a tanító allegóriákat.

Legfeltűnőbb természetszeretete, különösen az ősz illeti hangulatához: Őszi tájnak, Ősszel, Falusi órák.

Az ötvenes években az elnyomott magyarság bánatát, keserűségét és haragját hazafias elégiákban fejezte ki: A gólyához, A pusztán, A madár fiaihoz, A terebélyes nagy fa és a jobb idők bekövetkezését jósoló Uj Simeon.

A családi érzés is kifejezésre jutott verseiben: Fiam születésekor, Tornácomon. Költészetének egyik fő ihletője hite volt, a hasonlatokat is a Biblia kedveltette meg vele.

Mint egyházi ezónok is kiváló volt, egy protestáns imakönyvet /Olajág/ is írt.

A népies nemzeti költészet folytatói.

Petőfi és Arany dicsősége sokakat vonzott a költői pályára. A Petőfi-utánzók eljárása azonban annyira vak és egyoldalú volt, hogy rossz eredményt hozott létre.

Akadtt azért néhány tehetségesebb is közöttük, a dalköltő TÓTH Kálmán, a híres műfordító, SZÁSZ Károly, az álmodozó LÉVAY József. Arany hatása érzik a jeles történetíró, THALY Kálmán remek kurucballadáin, továbbá a költő fia, ARANY László a Délibábok hőse c. verses regényén, TOLNAI Lajos népies balladáin és románcain. MINDSZENTY Gedeon teljesen egyéni vallásos lírát teremtett meg a ^{népies} nemzeti korszakban.

GYULAI PÁL.

/1825-1909./

Gyulai volt a kor irodalmának vezérférfia. Nemcsak mint költő, hanem mint műbiráló és irodalomtörténetíró is nemzetünk egyik kitünősége. A magyar értekező próza nála nemesedik meg a nemzeti szellem frissítő hatása alatt.

Liráján a mélabu uralkodik. Sikerült versei: Szeretnék még egyszer látni, Szüreten, Krisztus

és a madarak, Hadnagy uram. Szatirái: A népszerőség, Széchenyieskedők. Novellái: Egy régi udvarház utolsó gazdája, Nők atükör előtt. Gyulai legerősebb a szerkesztésben és jellemzésben.

A műbiráló Gyulai félelmetes kritikusa volt a tehetségtelen írói gárdának. Igazságszeretet, szókimondó bátorság és világos látás jellemzi Gyulai minden bírálatát.

Irodalomtörténeti munkássága terén legbecsesebb művei: Vörösmarty életrajza, Katona és Bánk bánja c. tanulmánya. Emlékbeszédeiben íróinkat koruk keretébe tudta illeszteni s megeleveníteni. Előadása tömör, világos, egyszerű és magyaros.

VAJDA JÁNOS.

Ez a magányt kedvelő, pesszimista költőnk Pesten született 1827-ben. Volt színész, katona, végül kataszteri tisztviselő. Végül mindent elhagyott és csak az irodalomnak élt 1897-ben bekövetkezett haláláig.

Költészetének alaphangja a vigasztalan pesszimizmus. Ennek kulcsa egyéniségében és életkörülményeiben rejlik. A megértő anyai

szeretet hiánya, a szabadságharc bukása, csalódások barátaiban és szerencsétlen szerelme sötét színnel vonták be felette az eget. Betegeesen érzékeny ember volt. Magányosan futotta meg pályáját /Az üstökös/.

Tárgyát a szerelemből s az élet és halál súlyos problémáiból meritette. A szerelemből csak a kint és gyötrelmet érezte /Husz év múlva, Legyek lealázva a porba/. Sokszor menekült a természethez, a legjobb barátjához /A váli erdőben, Nádas tavon/.

Hazafias költeményei az ötvenes és hatvanas évek hangulatát fejezik ki /A virrasztók és a Lizitándal/.

Formája ritkán művészi, nyelve, verselése nyers és egyéni. Költészete mégis új utat vágott és egy olyan irány kezdete, amely a következő korban továbbfejlődött. Nyugtalan-sága a világfájdalom ködös területére vonta.

Élete végén a kétely és hit között vivódott, végül bevallotta, hogy az embernek vagy hívőnek kell lennie, vagy leroskad üres szívvvel a nagy problémák súlya alatt.

JÓKAI MÓR.

Petőfi és Arany ujjáteremtették a verses költészetet, a legnépszerűbb regényírónk, Jókai pedig szépprózáinkat frissítette fel népies hatás alatt.

1825-ben született Komáromban ősi nemesi családból. Középiskoláit Komáromban, Pápán végezte; a jogot Kecskeméten. Ügyvédi oklevelének azonban nem vette hasznát, teljesen az irodalomnak kezdett élni. Első regénye, a Hétköznapiak /1846/ már élénk feltűnést keltett. Petőfi-vel szerkesztette az Életképeket, majd a hatvanas években önállóan az Üstökös c. élclapot. Részt vett az 1848-as szabadságharcban. Ebben az évben vette feleségül Laborfalvi Rózát, a nagy színésznőt. Világos után Debrecenbe menekült, ahol Sajó álnév alatt dolgozott tovább. Szindarabot is írt /Szigetvári vértanúk/, de nagyobb siker nélkül. Az ötvenes és hatvanas években jelentek meg legjobb munkái: a Magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, Az új földesúr. Az alkotmányos élet megindultával képviselővé választották s képviselő maradt a kilencvenes

évek közepéig. Irói munkálkodásának félszázados ünnepén, 1894-ben, az egész nemzet résztvett és kiadták munkáit 100 diszes kötetben. Élete végén a főrendiház tagjává nevezte ki a király és mint ilyen halt meg 1904-ben.

Jókai száznál több regényében elvezet bennünket a legtávolabb keletre, a föld mélyébe és a csillagok honába. Legsikerültebb regényei mégis a magyar földön játszódnak le.

Hatalmas képzelő ereje és páratlan elbeszélő tehetsége, humora és a komikum iránti nagy fogékonysága tették őt közkedvelté. Előadása emlékeztet a magyar mese közvetlen, könnyed, naiv elbeszélő módjára; ezért nevezték őt a magyar nemzet mesemondójának.

Szerkezet, jellemrajz, lélekrajz és korrajz tekintetében már kevésbbé mester. E tekintetben könnyű fölismereni nála a francia romantika hatását. Az epizódalakjai sokszor sikerültebbek, mint főhősei. Kisebb elbeszéléseiben és novelláiban a szerkezet is egységesebb. Hőseit tulzó vonásokkal rajzolta; csupa kiváló vagy egészen gonosz emberek, akik a legnehezebb

akadályokat is könnyen legyőzik.

Legsikerültebb regényei: Régi jó táblabírák, a századeleji nemesség rajza; Névtelen vár, az 1809-i nemesi fölkeléssel kapcsolatos; Magyar nábob, Széchenyi korát megelőző idők léha és könnyelmi nemességét mutatja be; Eppur si muove; a Széchenyi korát élénk táró Kárpáthy Zoltán; Politikai divatok; A kőszivű ember fiai; a Bach-korszakot megelevenítő Az új földesúr stb. Kisebb regényei: Kedves atyafiak, Sárga rózsa és elbeszéléseinek legnépszerűbb gyűjteménye, a Dekameron.

Életfelfogásában nagy szerepet kap a részvét a szegények és elnyomottak iránt. A nőről és a szerelemről való felfogása felületes, néhol a valást és intézményeit is egyoldaluan intézi el.

Hatása igen nagy. Regényei az európai nyelvekre is le vannak fordítva. Az ő gyökeresen magyar előadásmódja előadásmódja teremtette újjá szépprózánk nyelvét.

Jókaival egyidőben munkálkodott VAS GEREBEN /1823-1868/. Kitűnő megfigyelő, de alakjai csak típusok. Szerkezete laza, stilusa teljesen népies. Regényeiben /Nagy idők, nagy emberek; A nem-

zet napszámosságai; Egy alispán/ a régi jó idők derék magyarjait mutatta be. Tárgyának élces előadása következtében hamar népszerűvé vált Vas Gereben.

SZIGLIGETI EDE
és
a népszínmű fejlődése.

A magyar népszínmű megalapítása SZIGLIGETI nevéhez fűződik.

Nagyváradon született 1814-ben, családi neve Szathmáry József. Ügyvédatyja mérnöknek nevei, de abbahagyta tanulmányait és fölcsapott színész-nek. 1837-ben a Nemzeti Színház szolgálatába lépett, előbb mint színész, később rendező, drámaíró, majd igazgató. 100-nál több darabjával fél századon át első színműírója volt a Nemzeti Színháznak. 1878-ban halt meg.

Szigligeti a legtermékenyebb magyar drámaíró; főérdeme a színpad kitűnő ismerete, a cselekményt úgy igazítja, hogy hatásos legyen a színpadon. Darabjait a cselekmény érdekessége viszi előre. A lélekrajzolás iránt nincs érzéke, nyelve szürke és erőtlen, nincs benne drámai lüktetés.

Komoly darabjai között legnagyobb sikert a Trónkereső c. tragédiájával aratott. Főhőse Borics nem igazi tragikus hős. Legmélyebbre pedig a Világ ura c. hatolt. Történelmi tárgyú s benne az apa és a fiu összeütközését fejleszti küzdelemmel.

Szigligeti igazi területe a vigjáték. A családi és társadalmi élet számos szatiráját hozta elénk. Alakjai jól megfigyeltek, meséi mulatságosak. Vigjátékai közül kiválnak: Fenn az ernyő, nincsen kas; Liliomfi; A mama.

Színműveiben helyet adott a dalnak, táncnak; az érzelmes jeleneteket pedig vigakkal váltotta föl. Így fejlődött ki a népszínmű, ez a vegyes műfajú dráma. Első népszínműve a Szökött katona. Legjobb népszínművei pedig a Csikós, a Cigány és a Lelenc.

Szigligeti összekapcsolta a népeletet az uri osztályéval, de darabjai középpontjában mindig a nép áll.

A népies nemzeti kor nagyobb sikert elért színműírói még:

SZIGETI József /1822-1902/: A vén bakancsos

és fia, Águsztár; Csizmadia mint kísértet.

TÓTH Ede /1844-1876/: A falu rossza, amely jól megfigyelt népi alakjaival és pompávan illeszkedő népdalbetétjeivel hódította meg a közönséget.

CSEPREGHY Ferenc /1842-1889/ az asztaloslegényből lett drámaíró. Legjobb darabja a Sárga csikó.

MADÁCH IMRE.

A hatvanas évektől kezdve a népiesség szűkebb területre szorult. Kezdték olvasni a világirodalom nagyjait és a hazafias érzés mellett megszólaltatták az általános emberit is.

Madách Imre az első kiváló költőnk, aki a népies nemzeti iránytól függetlenül aratott sikert.

1823-ban született Alsósztrégován. Iskoláit a váci és pesti gimnáziumban végezte, majd a pesti egyetemre került. Pályáját ügyvédi oklevéllel kezdette a megyénél. Első drámáját 20 éves korában írta, a Férfi és nő címmel. 22 éves korában feleségül vette Fráter Erzsikét. Csesztvén boldogan éltek. Azonban Madách egy politikai fo-

goly rejtegetése miatt fogságba került. Ez idő alatt dőlt romba családi élete. Kiszabadulása után el is vált feleségétől és a XIX. sz. természettudománya, az újabb filozófia vonzotta. Olvasgatta a Bibliát és Goethe Faustját. Így bontakozott ki benne Az ember tragédiájának körvonala. A költemény pesszimizmusból született, de mikorra megszületett, a költő hite az ember magasabb rendeltetésében visszatért s így lett a költemény befejezése harmónikus, fölemelő. 1861-ben országgyűlési követ lett, beszédei nagy fel-tűnést keltettek, de ekkor már a költői koszoru adott igazi fényt nevének. 1864-ben szivbaja vitte sirba.

Az ember tragédiája nagy sikere után is irogatott lirai verseket és egy komolyabb tragédiát, a Mózeset.

A 15 színből álló Ember tragédiájának tárgya nagyszerű: mi az ember célja a földön? Az első 3 színben, az expositióban Ádám adja fel a kérdést: mi lesz az embernek rendeltetése?A következő 11 színben, a tárgyalásban, a történelemben mutatja be az ember küzdelmét. Az utolsó,

a 15-ik szín, a kifejlet adja meg a választ a fölvetett nagy kérdésre.

A nagy költemény értelmét a költő maga igyagyarazza: Az ember Istentől elszakadva, önerejére támaszkodva cselekedni kezd, de elbukik; gyöngeségét azonban a Gondviselő vezérlő keze pótolja, amire az utolsó jelenet "Küzdj és bizzál!"-ja vonatkozik.

A cselekmény ezt az alapeszmét három főalakban jeleníti meg:

Luciferben, a rideg észnek, a materialisztikus világfelfogásnak megszemélyesítőjében;

Ádámban, akiben erő van és aki ismeri a hit és a nemes érzés hatalmát, azonban ereje mégis törékeny és ez küzdelmeinek elgáncsolója;

Évában, akiben az erénynek és botlásnak egy a forrása: az érzelem.

A megoldást az Ur szava tartalmazza. Benne a három főszereplőben egyoldaluan jelentkező három tényező: az ész, erő és érzelem harmóniájában jelentkezik.

Ha pesszimiztikus is a történeti színek hangulata, mégsem pesszimiztikus a mű. Az ember sor-

sa küzdés valóban, de érdemes élnie, mert küzdelmei felett ott virraszt a biztató Gondviselés.

E remekmű nyelve, külső formája kissé nehézkos. Szerkezete sem tökéletes, hiszen egyetlen nagy koncepcióba akarta sűríteni az emberiség egész történetét. Minden fogyatkozásért kárpótolnak bennünket a mélységes gondolatok, az erősen drámai erővel rajzolt történelmi képek és a mélyen költői részletek.

A költemény keletkezésére Goethe Faustja hatott, a különbség a kettő között mégis lényegbevágó.

Madách filozófiai gondolkodásának mélysége lirájában is megnyilatkozik; a találó kifejezés és a harmónikus forma azonban verseiből is hiányzik.

Az ember tragédiáját számos fordításban ismeri a külföld; ott is nagy elismerést aratott.

RÁKOSI Jenő fellépésével az új romantikus áramlat próbálta kiszorítani az egyre szegényedő történeti és polgári színművek divatját. Aesopus

c. vígjátékával és Endre és Johanna c. történeti tragédiájával sok tekintetben újat adott. Költészetének verőfénye: élénk képzelete és ragyogó nyelve.

Az irodalmi közfelfogás nemzeti szellemben való irányítására nagy hatással volt a Budapesti Hírlap hasábjain megjelent cikkeivel.

B

61724

